

Enyészetnek örvényéből ki ragadtam

Jankovich Miklós és kora

Szerkesztette

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest
2023

A kötet megjelenését a Lendület Irodalmi nyilvánosság a polgárosuló Nyugat-Magyarországon 1770–1820 Kutatócsoport, valamint a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete támogatta

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Irodalomtudományi
Intézet

A borítón: Jankovich Miklós gyűjteményi pecsétje (1830)

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható. A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

HU ISSN 2630 953X
ISBN 978 615 6255 66 2
978 615 6255 67 9 (pdf)

Kiadja a Reciti,
ELKH BTK Irodalomtudományi Intézet,
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
www.reciti.hu
Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor,
a BTK Irodalomtudományi Intézetének igazgatója
Tördelés, borító: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

Jeszeniczei és Wadasi
JANKOWICH MIKLÓS

Tartalom

Kincs és közkincs Bevezető (<i>Csörsz Rumen István</i>)	9
MIKÓ ÁRPÁD Jankovich Miklós gyűjteményei – húsz év után	15
KORTÁRS GYŰJTŐK	
TÜSKÉS GÁBOR A Viczay-gyűjtemény történetéhez és rekonstrukciójához	31
SZEBEHLECKY BORBÁLA A Zaviras-gyűjtemény kialakulása és későbbi sorsa	67
JANKOVICH MIKLÓS KÖNYVTÁRA	
ZSUPÁN EDINA A (classicus) filológus Jankovich Miklós Angelo Decembrio <i>Disputációjának</i> kiadása	87

ZSOLDOS ENDRE	
Jankovich Miklós esete a kalendáriummal	135
KEGYES ERIKA	
Jankovich Miklós, a többnyelvű nyelvtudós és a magyar nyelv történeti koncepciója	157
HEVESI ANDREA	
„Nagy áron vettem vissza...” Jankovich Miklós egykori kötetei a szegedi Somogyi-könyvtárban	185
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Jankovich Miklós és a régi magyar irodalmi kánon	209
Névmutató	249
A kötet szerzői	265

A (classicus) filológus Jankovich Miklós

Angelo Decembrio *Disputációjának* kiadása

Jankovich Miklós tevékenységének számos vetületét körvonalazta már a kutatás, filológusi profilja azonban még sosem kapott figyelmet. Életművében nem is jelentős ez a szál, ám mindenképp érdemes megvizsgálni egy szövegkiadás kapcsán, amely magányosan, látszólag szervetlenül tűnik fel művei között. A kiadás létrejötte felveti a kérdést, hogy miért, milyen előzmények után szánta rá magát a gyűjtő egy ilyen munkára, filológus volt-e Jankovich, s ha igen, hol helyezkedik el a szövegkiadáói hagyományban, vagy pedig egy ambíciózus, de saját lehetőségeit rosszul felmérő dilettánszal van-e dolgunk a klasszika filológia terén. Az alábbi tanulmány célja, hogy valamelyest közelebbről is megvizsgálja ezt a jelenséget s annak hátterét a milánói humanista, Angelo Decembrio egy kisebb művének kiadásában.

A vizsgálódás eredményeit kissé megelőlegezve: érdekes – és voltaképpen kézenfekvő, ám soha nem tudatosított – kapcsolat bontakozott ki a gyűjtő filológusi tevékenysége és saját kódexei között. Kiderült, hogy filológusi preferenciái is hatottak gyűjtési szempontjaira. Gyűjteményében dokumentumtípusokon átívelő tematikus egységek figyelhetők meg, amelyek egy-egy kiválasztott tárgyat ölelnek föl. Ezek a témák nem okvetlenül a nemzeti múlt tárgykörébe tartoznak. Perspektívájuk tágabb, s művelőjük határozottan és tudatosan az összeurópai tudós hagyomány és közösség, a *res publica litteraria* soraiban kér magának helyet. S teszi mindezt úgy, hogy általa a nemzeti kultúra fényét kívánja növelni, a nemzet kultúra iránti érzékenységét, műveltségének magas szintjét próbálja bizonyítani. Miként látni fogjuk, ebben korábbi korszakok intencióit osztja, a *translatio Musarum* jegyében Zeusz északra költözött lányainak otthonaként tüntetve fel Magyarországot. Ám azt sem zárhatjuk ki, hogy Jankovich intenciójában már sejthető az a nagyon erős kortárs gondolat is, miszerint az egyetemes kultúra tökéletesedése a mind magasabb szintre lépő nemzeti kultúrák teljesítményeinek összeadódásából áll elő.

* A szerző az ELKH–OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport tagja

A Decembrio-kiadás

Angelo Decembrio *Disputációjának*¹ kiadására Jankovich Miklósnak azért nyílt lehetősége, mert birtokába került egy rendkívüli kódex, amely a korai humanizmus megkerülhetetlen városában, Milánóban készült. A kézirat Curtius Rufus Nagy Sándor-történetét tartalmazza eredeti nyelven, s hozzá csatlakozik Angelo Decembrio filológiai kérdéseket taglaló disputációja² szintén latinul, Tommaso Tebaldinak (dok. 1425–1483), Filippo Maria Visconti milánói herceg (1412–1447) titkárának szóló ajánlással.³ A disputáció végén dátum- és helymegjelölés is található, a mű 1444. január 1-jére készült el Milánóban,⁴ s valószínűleg a tisztazat sem sokkal később. A kódex teljes tartalmát a szerző, Angelo Decembrio másolta, ragyogó díszítését pedig a korabeli milánói udvari műhely legjelentősebb mesterének, a Magister Vitae Imperatorumnak⁵ attribuíálták.⁶ A címlapon található címer és az azt keretező IO M monogram egyértelművé teszi, hogy a kódex Filippo

- 1 Angeli DECEMBRIS, *De condicionibus pacis inter Alexandrum M. et Darium reges, ut apud Q. Curtium legitur disputatio*, Ex mss. codd. Jankowichianis nunc primum edita (Budae: Typis Universitatis Hungaricae, MDCCCXXV). [Angelo Decembrio disputációja a Nagy Sándor és Darius király közötti béke feltételeiről, ahogyan az Q. Curtiusnál olvasható, Jankovich-kódexekből most első ízben kiadva (Buda: Egyetemi Nyomda, 1825).]
- 2 A műről részletesen: Elena GIUA, „Un nuovo codice autografo delle »Disputatio egregia« di Angelo Decembrio (Caen, Bibl. Municipale 343)”, *Italia medioevale e umanistica* 45 (2004): 211–241.
- 3 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 161. A kézirathoz lásd: HOFFMANN Edith, „A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának Olaszországban illuminált kéziratai”, *Magyar Könyvszemle* 33 (1926): 1–23, 4–8; Emma BARTONIEK, *Codices manu scripti Latini*, Codices Latini medii aevi I (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1940), Nr. 161; Elisabeth PELLEGRIN, *Bibliothèques d’humanistes lombards de la court des Visconti Sforza*, Bibliothèque d’Humanisme et Renaissance, Travaux et Documents 17 (Genève: Librairie E. Droz, 1955), 232–233; Massimo ZAGGIA, Pier Luigi MULAS e Matteo CERIANA, *Giovanni Matteo Bottigella cortigiano, uomo di lettere e committente d’arte: Un percorso nella cultura lombarda di metà Quattrocento* (Firenze: Olschki, 1997), 87–88, 166–170. A legrészletesebb kódexleírás: GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 214–215.
- 4 „Mediolani. Kalendis Ianuariis 1444” (253’).
- 5 A szükségnévvel illetett mesterhez lásd például: Fabrizio LOLLINI, „Maestro delle Vitae imperatorum”, in *Dizionario biografico dei miniatori italiani: secoli IX–XVI*, a cura di Milvia BOLLATI, 587–589 (Milano: Sylvestre Bonnard, 2004); Anna MELOGRANI, „Appunti di miniatura lombarda. Ricerche sul »Maestro delle Vitae Imperatorum«”, *Storia dell’arte* 70 (1990): 273–314; Antonio MANFREDI e Anna MELOGRANI, „Due nuovi codici del magister Vitae Imperatorum II (Il miniatore dei due manoscritti vaticani)”, *Aevum* 70 (1990): 295–301.
- 6 Paola SCARCIA PIACENTINI, „Angelo Decembrio e la sua scrittura”, *Scrittura e civiltà* 4 (1980): 247–248; Anna MELOGRANI, „Tra Milano e Napoli, a metà Quattrocento: la »disputatio egregia« di Angelo Decembrio e la bottega del »Magister Vitae Imperatorum«”, *Italia medioevale e umanistica* 45 (2004): 87–209, 207.

1. kép. Jankovich Miklós Curtius Rufus-kódexe

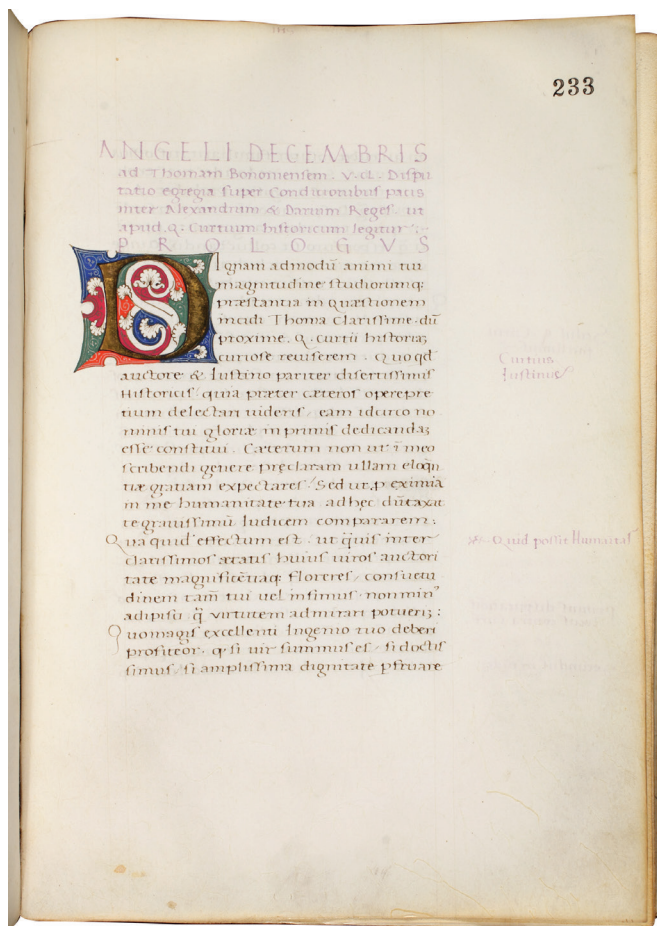
Curtius Rufus: *Historiae Alexandri Magni* – Angelo Decembrio: *De condicionibus pacis*
Budapest, OSZK, Cod. Lat. 161., f. 1r

Maria Visconti egy másik titkárának, Gian Matteo Bottigellának (1410–1483)⁷ készült. Kötése is eredeti, milánói műhely munkája, a kötéstábla közepén Visconti-címer foglal helyet, amelyből a könyvkötő díszítősort is kialakított. (1–3. kép)

Az előzéklap possessorbejegyzése szerint a kódexet a 15. században a milánói Gabriele Faerno vásárolta meg.⁸ További sorsáról csupán annyit tudunk, amennyit Jankovich Miklós árul el a *Disputáció* kiadásában. Eszerint a kötet a „fran-

7 ZAGGIA, MULAS e CERIANA, *Giovanni Matteo Bottigella...* A címlapon Bottigellára utal a jobb oldali bordűr közepén látható jelenet is, ahol egy puttó hordóból iszik (*botticella* magyarul 'hordócska').

8 „emptus per me Gab. Faernum”; Vö. GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 214.

2. kép. A Decembrio-mű kezdete Jankovich Miklós kódexében
Budapest, OSZK, Cod. Lat. 161., f. 233r

cia háború” után Velencébe, onnan Bécsbe, majd pedig Magyarországra került.⁹ A kézirat ma az Országos Széchényi Könyvtárban található Cod. Lat. 161-es jelzet alatt, ahová Jankovich Miklós első gyűjteményével került az 1830-as években.¹⁰

9 Lásd DECEMBRIS, *De condicionibus pacis...*, XVI.

10 Lásd 3. jegyzet, valamint BERLÁSZ Jenő, „Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa”, in *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1970–1971*, felelős szerk. NÉMETH Mária, 109–170 (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1973). Ugyanez némi változtatással: BERLÁSZ Jenő, „Jankovich Miklós pályaképe és könyvtári gyűjteményei”, in *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846): Tanulmányok*, szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig, Művészettörténeti füzetek 17, 23–78 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985).

3. kép. Jankovich Miklós Curtius Rufus-kódexe
Budapest, OSZK, Cod. Lat. 161., előtábla

A Decembriók

A három Decembrio a lombard humanizmus jeles képviselői közé tartozott. A paviai születésű apa, Uberto (†1427) sikerrel vetette meg lábát a Viscontiak Milánójában, s így két fia, Pier Candido és Angelo ott kezdhette pályafutását. Uberto leginkább arról ismert az utókor számára, hogy elsőként fordította le Platón *Államát* görögről latinra. Igazán híressé az idősebbik fiú, Pier Candido (1399–1477) vált, aki csaknem harminc évig működött az utolsó Visconti herceg, Filippo Maria személyi titkáraként, s jelentős mértékben hozzájárult a milánói udvari humanizmus arculatának felépítéséhez. 1450-ben, a Sforza-hatalomátvétel évében Rómába tá-

vozott, ahol pápai titkárként alkalmazták, majd Aragóniai Alfonz szolgálatába lépett Nápolyban. 1466 és 1474 között Borso d’Este udvarában találjuk Ferrarában. Ezt követően visszatért Milánóba, régi presztízst azonban már nem tudta visszanyerni. Öccse, Angelo (1415–1467 után)¹¹ voltaképpen bátyja árnyékában élt, a vele való vetélkedés rányomta bélyegét egész pályafutására, munkáiban is tetten érhető. Kapcsolatuk 1441-ben valamiért olyannyira megromlott, hogy többé már ki sem békültek egymással.¹² Miként fivére, Angelo is Gasperino Barzizza iskolájában kezdte tanulmányait Milánóban. Apjuk és Barzizza halála (1431) után – valószínűleg bátyja ösztönzésére – iskoláit Ferrarában folytatta, ahol később orvosi diplomát szerzett. Egyben csatlakozott Guarino Veronese tudós köréhez is a d’Esték udvarában. Később ennek a körnek – amely Leonello d’Este körül csoportosult – egyik legaktívabb tagjává vált. Főműve, a *De politia litteraria* ennek a tudós csoportosulásnak az eszmevilágát, kérdésfeltevéseit, érdeklődési területeit örökíti meg, s ez teszi a művet a ferrarai s általában véve az itáliai korai humanizmus felbecsülhetetlen értékű forrásává.¹³ Az 1440-es évek elejére Angelo valamiért eltávolodott Leonellótól és Guarinótól, újra Milánóban találjuk,¹⁴ míg nem 1450-ben, a milánói Sforza-hatalomátvétel és Leonello d’Este halálának évében egy rövidebb zaragozai tartózkodás után Nápolyba, Aragóniai Alfonz udvarába távozik. Az ő halála (1458) után Barcelonában is megfordult. Nevezetes és az utókor számára is fennmaradt epizódja életének, hogy Spanyolországból hazafele kirabolták, számos értékes kéziratot és ruhát tulajdonítva el tőle. 1467-ben a perugiai egyetem meghívta Angelót újonnan alapított görög tanszékére, ám nem tudjuk, hogy a humanista elfogadta-e a felkérést. Ez az utolsó adat személyéről, ezt követően sorsa homályba vész.

11 Életéhez, pályafutásához lásd: Paolo VITI, „Decembrio, Angelo Camillo”, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 33 (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1987), hozzáférés: 2022.06.13, [https://www.treccani.it/enciclopedia/angelo-camillo-decembrio_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/angelo-camillo-decembrio_(Dizionario-Biografico)/); valamint GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 211–242.

12 Paolo Viti anyagi okokat és szakmai rivalizálást feltételez a háttérben. Vö. VITI, „Decembrio...”.

13 A művet már 1447-ben elkezdte, s Leonello d’Estének szerette volna dedikálni. Annak halála után az új kiszemelt II. Pius volt. A neki küldött díszpéldány ma a Vatikáni Könyvtárban található Vat. lat. 1794 jelzet alatt. Az editio princeps (Augsburg, 1540) minden bizonnyal erről a példányról készült, melyet 1527-ben, Róma V. Károly általi elfoglalásakor elloptak, majd később visszaszolgáltattak a Vatikánnak. A második kiadás 1562-ben jelent meg Bázisban. Vö. VITI, „Decembrio...”. – A *De politia litteraria*ról a Corvina könyvtárral kapcsolatban lásd: PAJORIN Klára, „Az eszményi humanista könyvtár: Angelo Camillo Decembrio könyvtárdeálja és Mátyás király könyvtára”, *Magyar Könyvszemle* 120 (2004): 1–13.

14 GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 213.

A Disputáció

Miként láttuk, Angelo 1444-ben írta meg a *Disputáció* első változatát, amelyet barátjának, Tommaso Tebaldinak,¹⁵ Filippo Maria Visconti titkárának ajánlott. Ezt a változatot őrizte meg egyedülként Jankovich Miklós ma Budapesten őrzött kódexe. Ahogy a kötet szerkezet is mutatja, a mű nagyon szorosan kapcsolódik Curtius Rufus szövegéhez, ahhoz mintegy kommentárként csatlakozik, a töredékesen fennmaradt történeti munka problematikus, tartalmi ellentmondásokat felmutató szöveghelyeivel foglalkozik. A kiválasztott tematikus szál Dareiosz családjának, anyjának, feleségének és gyermekeinek sorsa volt, akik az isszosi csatában (i. e. 333) Nagy Sándor fogságába estek, és kiváltásukért Dareiosz többször is folyamodott. Decembrio több szempontból közelíti meg tárgyát, a megfogalmazásból levonható tárgyi következtetések – például hány gyermeke volt végül is Dareiosznak? – mellett a békefeltételek kapcsán Nagy Sándor jelleméről, a fogságba esett királyi hölgyekhez való viszonyulásáról, a hölgyek pszichés állapotáról is elmélkedik, különös tekintettel Dareiosz feleségére, aki a fogságban meg is halt. A szerző témaválasztását, a Curtius szövegére való fókuszálást a kor általános érdeklődése mellett a Visconti-udvar humanizmusának orientációja is sugallhatta. Az 1430-as években intenzív fordítói program bontakozott ki Milánóban, melynek jegyében az ókori történetírókat olaszra fordították, és külön részleget alakítottak ki számukra a hercegi könyvtárban.¹⁶ A fordítói programban aktív részt vállalt Angelo Decembrio bátyja, Pier Candido is, ráadásul az olasz Curtius Rufus éppen az ő keze alól került ki 1438-ban.¹⁷

Angelo személyes érdeklődése is egybeesett ezekkel a tendenciákkal, hiszen maga is különös figyelmet fordított Curtius Rufusra. Nem csupán a budapesti kódexben maradt fenn a történeti munka az ő másolatában, hanem megszületett egy másik kézirat is 1446 és 1450 között.¹⁸ E kódex előszavában a humanista a mű

15 Barátságukat tanúsítja, hogy Angelo Tebaldinak dedikálta *De cognitione et curatione pestis és Liber de Zucharina et Thebaldo aureis adolescentibus et de effigie cupidinis* című elveszett – vagy meg sem született – versgyűjteményét is. Vö. VITI, „Decembrio...”. Rövid életrajz mellett Tebaldi kódexeit is felsorolja: Suzanne REYNOLDS, *A Catalogue of the Manuscripts in the Library of Holkham Hall, I. Manuscripts from Italy to 1500, Part. 1. Shelfmarks 1–399* (Turnhout: Brepols, 2015), MS 329.

16 Massimo ZAGGIA, „Appunti sulla cultura letteraria in volgare a Milano nell’età di Filippo Maria Visconti”, *Giornale della letteratura italiana* 110 (1993): 162–219.

17 Lásd mindehhez további szakirodalommal: GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 216–217; Marianne PADE, „Curzio Rufo e Plutarco nell’Istoria d’Alexandro Magno: volgarizzamento e compilazione in un testo di Pier Candido Decembrio”, *Studi umanistici piceni* 18 (1998): 101–113.

18 Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 4597. Vö. GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 218.

első két, elveszett könyvének lehetséges tartalmáról értekeznek Arrhianosz és Plutarkhosz alapján, valamint a főszövegbe történő hosszabb bejegyzéssel lakúnákat jelez két helyen az V. és a X. könyvben. Szorosan vett filológiai kérdésekkel foglalkozik tehát. Mint általában a humanisták, Curtius Rufust ő is nagyra becsüli stílusa miatt. A vatikáni kézirat kolofonjában a szerzőt „eloquentissimus”-nak nevezi (f. 147^v). A problematikus állapotú szöveg, a benne rejlő tartalmi ellentmondások persze módosították ezt a pozitív értékelést, ám ugyanakkor vonzó kihívásként jelenhettek meg a humanista előtt, s ösztönözték a témával való tudós foglalkozásra. Az elemzők szerint a *Disputáció* megírásában határozottan benne rejlik éppen egy ilyesfajta demonstratív jelleg, sőt polemikus szándék: Angelo fel kívánta mutatni – még hozzá elsősorban bátyjának, a Curtiust olaszra fordító Pier Candidónak –, hogy milyen is az igazi filológia, a szövegekkel való szigorú, következetes, igényes munkálkodás, a latin eredetihez való hűség, a valódi kritikai szellem és az érett mérlegelés.¹⁹

Néhány év múlva, amikor Filippo Maria halála (1447) után felmerült annak a gondolata, hogy másokhoz hasonlóan ő maga is Nápolyban, Aragóniai Alfonz udvarában próbáljon szerencsét, Angelo Decembrio átdolgozta a *Disputáció* szövegét. Elhagyott bizonyos, Filippo Mariát érintő részeket, ami a herceg halálának évét, 1447-et *terminus post quem*ként jelöli ki a második változat születése számára. A legfőbb változtatás azonban abban állt, hogy stilisztikai és szemantikai szempontból csiszolta, pontosította a szöveget, aminek köszönhetően jóval érettebb változat állt elő, mint 1444-ben. Emellett született egy hosszú ajánlás is Aragóniai Alfonzhoz, amelyet a fordító a nápolyi uralkodónak az antik történetírók iránti érdeklődésére fűzött fel. Ezt a változatot is egyetlen kódex őrizte meg, amely a budapestihez hasonlóan szintén Milánóban készült 1447 és 1449 között, ugyancsak Angelo Decembrio saját kezű másolatában. Ezt a kódexet ma Franciaországban, Caenben őrzik.²⁰ Díszítése egyértelműen a *Magister Vitae Imperatorum* műhelyének munkája, jóllehet szerényebb, mint a budapesti kódexé, és nem is attribuíható magának a Mesternek.²¹ Kötése is hasonlít Jankovich Miklós kódexének kötéséhez. Figyelemre méltó különbség azonban, hogy a caeni kódex már nem tartalmazza Curtius Rufus művét, ami annak jele, hogy a *Disputáció* időközben függetlenedett tőle, önálló alkotássá vált. Végül a *Disputáció*

19 Uo., 214–219.

20 Caen, Bibliothèque municipale, Ms. 343. Részletes leírása: GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 220–221. A kódex létezése – a budapestihez hasonlóan – nem régóta része a tudományos köztudatnak. Kérdés, hogy miként került Normandiába. Az egyik lehetőség, hogy akkor, amikor Angelo Decembriót Barcelonából hazafele kirabolták (lásd fent).

21 Uo.

egy harmadik variánsa a *De politia litterariá*ba is bekerült, igazodva annak gondolatmenetéhez.

Jankovich Miklós szövegkiadása

Jankovich Miklós bibliográfusi tájékozottságának köszönhetően felismerte, hogy különleges értékű kódexének e része kiadatlan, a benne található szövegvariáns soha nem jelent meg nyomtatásban. A gyűjtő nem volt járatlan a klasszikus szövegekkel való foglalatosságban. Ékes bizonyítéka ennek a pesti, 1811–1812-es kétnyelvű Sallustius-kiadás, amelynek a háttérében kétségtelenül ő maga állt.²² Ő buzdította az egykori pálos szerzetes Szent-Györgyi Gellértet, fiai nevelőjét arra, hogy fordítását adja ki végre a kezéből,²³ maga pedig terjedelmes, több száz oldalra rúgó „bevezetővel” látta el a szöveget részben a klasszikus szerzőkről, a fordításokról, azok jelentőségéről általában értekezve, részben pedig Sallustiuszal, kéziratossággal, korábbi kiadásaival, fordításaival kapcsolatos tudnivalókat tárgyalva. Az 1825-ös Jankovich-féle *Disputáció*-kiadás felépítés tekintetében is a szövegkiadások szabályos rendjét követi. Az összeállítást gróf Cziráky Antalhoz (1772–1852)²⁴ szóló, terjedelmes magyar nyelvű ajánlás vezeti be. Ezt követi a szerző, Angelo Decembrio rövid, latin nyelvű életrajza, majd a kiadás alapjául szolgáló kódex leírása szintén latin nyelven. Végül következik a szöveg.

A Cziráky Antalhoz szóló ajánlás

A Czirákyhoz szóló ajánlás kezdetén Jankovich szükségesnek látta megindokolni, hogy miért fog egy olyan mű kiadásába, amelynek nem sok köze van a hazai kultúrához. Talán ezért kezdi azzal a gondolattal a szöveget, hogy a tudományok

22 *Cajus Sallustius Crispus*, SZENT-GYÖRGYI Gellérd magyarázásával, Előrebocsátotta bévezetését a classicusok ismeretébe JANKOWICH [JANKOVICH] Miklós, 2 köt. (Budán: Nyomtat. a Magyar Kir. Universitás' betűivel, 1811–1812).

23 Uo., 2:XCXVII–XCXVII.

24 A korabeli tudományos életben számos kiemelkedő pozíciót betöltő Cziráky Antal főként jogtörténészként szerzett érdemeket a tudomány terén, ám jelentős könyvgyűjteménnyel is rendelkezett. Vö. BERLÁSZ Jenő, *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867* (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1981), 62; személyéhez legújabban: SZIMA Viktória, *Czirák Antal Mózes* (Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, 2021. márc. 1.), hozzáférés: 2022.06.11, https://mnl.gov.hu/mnl/fml/hirek/cziraky_antal_mozes.

és a művészetek az egész emberiség tulajdonai, nincs nemzetiségük, képviselőik pedig mindenütt otthon vannak, otthonra lelhetnek ebben a világban:

A' Tudományok, és Mesterségek nem különös Nemzeteknek, hanem az egész Emberiségnek tulajdonaik, – nékiek ezen széles Világ természeti Vidékjök – mindenütt Hazájok – azért a' Tudósak, és Mesterek, bár hol telepedjenek, bé avatás nélkül örömmel fogadott Polgárokká változnak.²⁵ (V.)

Állítását mindjárt saját szerzője, „December Angyal” művei sorsával bizonyítja: a *De politia litteraria* nem a szerző szülőföldjén, hanem Augsburgban jelent meg első ízben (1540), Németföldön lelt tehát otthonra. S most ugyanennek a szerzőnek másik művecskjét Magyarország fogadhatja be:

Méltóképpen tehát December tudós foglalatosságának szülötte földje lön Németh, és Magyar Ország, – eö pediglen mind a' két Nemzetnek Tudós Polgártársa, melyeknek egyedül, fel derülését, és a' Tudós Világ közönséges Polgári sorában nyert bé avattatását köszönheti. (V.)

Azáltal, hogy December a német és a magyar nemzet tudós polgárává válik, a nemzetek feletti *res publica litteraria* („Tudós Világ”) közösségébe is belépést nyer. A csavaros gondolatmenetben a szülőföld-metaphora mellett megtalálhatjuk az ösnyomtatványok s a korai editio princepsok tipikus képeit és szófordulatait a sötétségben vergődő s most napfényre hozott műről. Decembert a feledékenység néma örvényéből szabadíthatják most ki, s miután századokon át ezer veszélyben hanyódott, most végre a magyaroknál menedéket talál, s napfényre derül, közrebocsátatik. Mindezekon végighaladván az olvasóban távoli asszociációként óhatatlanul megjelenik az északra költöző Múzsák olyannyira elterjedt, klasszikus-humanista gondolata is.

Jankovich ezután Decembrio rövid életrajzát és műveinek felsorolását adja Cziráknak. Ez a szakasz nem más, mint az összeállítás második helyén álló latin nyelvű életrajz parafrázisa és amplifikációja. A szöveg az ajánlásban belüli hosszú, önálló egységként Decembrio főművének, a *De politia litterariának* részletes ismertetésével zárul. Jankovich elmondja, hogy mi is ez a mű voltaképpen, majd tu-

25 A fenti mondatban mutatis mutandis visszacseng az alábbi híres mondat Periklész temetési beszédéből: „Mert a kiváló emberek sírja az egész föld, s nemcsak a hazájukban felállított sztélé felirata emlékeztet rájuk, hanem messze földön is, felirat nélkül is mindenki örzi nem is annyira cselekedeteiknek, mint inkább szellemüknek az emlékét.” THUKÜDIDÉSZ, *A peloponnészoszi háború*, ford. MURAKÖZY Gyula (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1985), II:45, 152.

4. kép. Angelo Decembrio: De politia litteraria, Augsburg 1540
 Budapest, OSZK, Ant. 369

dósít az editio princeps történetéről, miszerint 1527-ben lopták el a kéziratot Rómából, és nyomtatták ki annak alapján a szöveget Augusburgban. Ezt követően részletesen bemutatja az augsburgi kiadás címlapját, lemásolja a teljes címet. Leírja a címlapon látható fametszetet, amely a műben szereplő beszélgetőtársakat ábrázolja egy asztal körül, s megadja a fametszet készítőjének, Hans Burgkmairnak a nevét, akinek egyébként csak a monogramja szerepel a kiadványban. Végül idézi az olvasóhoz szóló, a metszet alatt található szöveg elejét arról, hogy voltaképpen mit is tart a kezében. A leírásból egyértelmű, hogy Jankovichnak megvolt a

De politia litteraria 1540-es augsburgi kiadása, s a saját példánya feküdt előtte az asztalon, amikor a Cziráky Antalhoz szóló ajánlást írta.²⁶ (4. kép)

A nyomatékkel és nagy terjedelemben bemutatott opus rögtön érvvé is válik Jankovich gondolatmenetében: ha ez a mű ilyen jelentős, akkor Angelo Decembrio nagy szerző, következőképpen tőle egy másik munkát kiadni ugyancsak nagy érdem. Nem beszélve arról, ismétli, hogy December e művecskéje teljességgel ismeretlen a Tudós Világ előtt, s ezért „elkerülhetetlen veszedelmétől lött megmentése” – ami egyet jelent a „Classicus szerzők kedveltetésével” és a „Classica Litteratura gyarapításával” – nekünk, magyaroknak nagy dicsőségünkre válna. Ezzel biztatja a tudományokat pártfogoló Czirákyt.

Az előszó ezen a ponton, e belső konklúzióval kétségtelenül elér egyfajta csúcspontot. Ám Jankovich csak most áll elő fő ütőkártyájával, s ehhez ismét saját gyűjteményének kincseihez fordul. Elárulja, hogy azért is ajánlja a gróf figyelmébe Curtiust, mert a szerencsés véletlen hozzájuttatta egy rendkívüli darabhoz, egy kódexhez Hunyadi Mátyás könyvtárából. Bár számos könyvtár büszkélkedhetik a nagy király kódexével – írja –, mégis nagy ritkaság az olyan, amelynek kötése is Mátyás számára készült:

Ritka tünemény Európának leg gazdagab könyvtárjaiban [...] olyan példányra akadni, melly úgy, mint az enyim, Mátyás Király számára készített fényes kötetét, és arra arannyal bé nyomott Hazánk, és Hunyady Nemzetség Tzimereit akkori valóságában elő adja. (XI.)

A *De politia litteraria* után újra egy könyv van tehát a kezében saját gyűjteményéből, mégpedig nem más, mint a Curtius Rufus-corvina, amely ma szintén a nemzeti könyvtárban található.²⁷ (5–6. kép) Jankovich célja itt, hogy bebizonyítsa, valóban Mátyás példányáról van szó. A kötést is „ilyen jegykén”, „nyilvános billegként” hozza fel, a másik bizonyíték pedig egy bejegyzés a kódex előzéklapján, amelyet Jankovich Mátyásnak tulajdonít, és magyar szöveggként olvas ki a

26 Ez akár azonos is lehetne az Országos Széchényi Könyvtár példányával (Ant. 369), ám azért nem jelenthető ki biztosan, mert nem található meg benne a Jankovich-gyűjtemény bélyegzője. (A bekerült Jankovich-anyagból valószínűleg nem mindent sikerült lebélyegezni.)

27 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 160. Vö. BARTONIEK, *Codices...*, Nr. 160; MIKÓ Árpád, szerk., *Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjteményei: Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2002. november 28.–2003. február 16.*, A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2002/1 (Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2002); ZSUPÁN Edina, szerk., „Az ország díszére.”: *A Corvina könyvtár budai műhelye*, Kiállítási katalógus, OSZK, 2018. november 6.–2019. február 10. (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020), Kat. H4, 368–371 (Pócs Dániel).

5. kép. Jankovich Miklós Curtius Rufus-corvinája
Budapest, OSZK, Cod. Lat. 160.

következésképpen: „Mentem közep Podebradéban”.²⁸ Érvei erejét növelendő egy testimoniumot is felhoz Jacopo Filippo da Bergamo *Supplementum chronicarum orbis ab initio mundi* című művéből, miszerint

Mátyás királyról széles körben elterjedt, hogy méltán állítható párhuzamba Julius Caesarral és Nagy Sándorral minden tekintetben: igen gyakran, amikor olvasni vágyott,

28 Jankovich attribúciójához Mátray Gábor – 1837-től a Múzeum szolgálatában, 1846 és 1875 között a könyvtár élén – fűzött írásbeli megjegyzést, kifejezetten az 1825-ös *Disputáció*-kiadás ajánlására hivatkozva: „E’ kéziratról bővebben emlékezik Jankowich Miklós az általa kiadott következő nyomtatványban: »Angeli Decembris de conditionibus pacis inter Alexandrum M. et Darium Reges ut apud Q. Curtium legitur disputatio ex Mss. Codd. Jankowichianis nunc primum edita. Budae 1825. in 8°« – Név szerint e’ nyomtatvány XI. lapján azt állítja, hogy a’ kézirat »első levelén a’ Király saját kezével irtt ezen magyar szavak olvastatnak: Mentem közep Podebradeban.« A’ criticus vizsgáló ítélje – meg, valljon helyesnek lehet-e e szók olvasása Jankowich szerint, ’s lehet-e az érintett írást, melly inkább a’ XVI.ik Századbelinek látszik lenni, Mátyás király saját kézvonásának vallani. Mátray Gábor”. (Mátray Gábor e megjegyzése ma is megtalálható a kódexbe applikálva. A könyvtárőr kézírásában érdekes megfigyelni, hogy amikor Jankovich „megfejtését” idézi, mennyire könnyedén vált át kurzív got betűs írásra.) Egyértelmű, hogy a kérdéses bejegyzés a kódexben azonos kéztől származik, mint a fölötte lévő 4 sor, ám szövegét egyelőre még nem sikerült megnyugtatóan kiolvasni. A Mátyás kezének való attribúció nyilvánvalóan téves. A kézirat teljes digitális másolata meglehetősen: <https://corvina.hu/>.

6. kép. Jankovich Miklós Curtius Rufus-corvinája
Budapest, OSZK, Cod. Lat. 160., háttábla

párnáján Livius, Curtius vagy más történetíró feküdt [...], és azok tartalmát sokak csodálatára rendkívüli mértékben megjegyezte.²⁹ (XI–XII.)

Joggal tulajdonítható tehát a kódex és benne a bejegyzés Mátyás királynak, hiszen kedvenc olvasmányáról van szó.³⁰

- 29 Jankovich előszavából idézve a latin szöveget: „De hoc Rege Mathia vulgatissimum habemus, quod merito cum Julio Caesare, et Alexandro M. in omni re conferri possit: saepenumero cum legendi avidus sit, in ipsius pulvinaribus inveniebatur Livius, aut CURTIUS, aut alius Historicus [...] et ea, quae in his continentur, memoriae adeo commendabat, ut plerique admirarentur.” Első kiadás: Venetiis: Bernardinus de Benaliis, 1483 (GW M10969, ISTRC ij00208000). Bővített kiadás: Venetiis: Georgius de Rusconibus, 1513. A fent közölt magyar változat a tanulmány szerzőjének fordítása.
- 30 Azt a gondolatot, hogy Mátyás kedvenc olvasmányai a történetírók voltak, az 1811–1812-es Sallustius-kiadás előszavában is taglalja (II., XLVI–XLVII.). Mátyás említése arra is ürügyet ad neki, hogy – bár Sallustiusról szól a bevezető – részletes leírását adja saját Curtius Rufus-corvinájának.

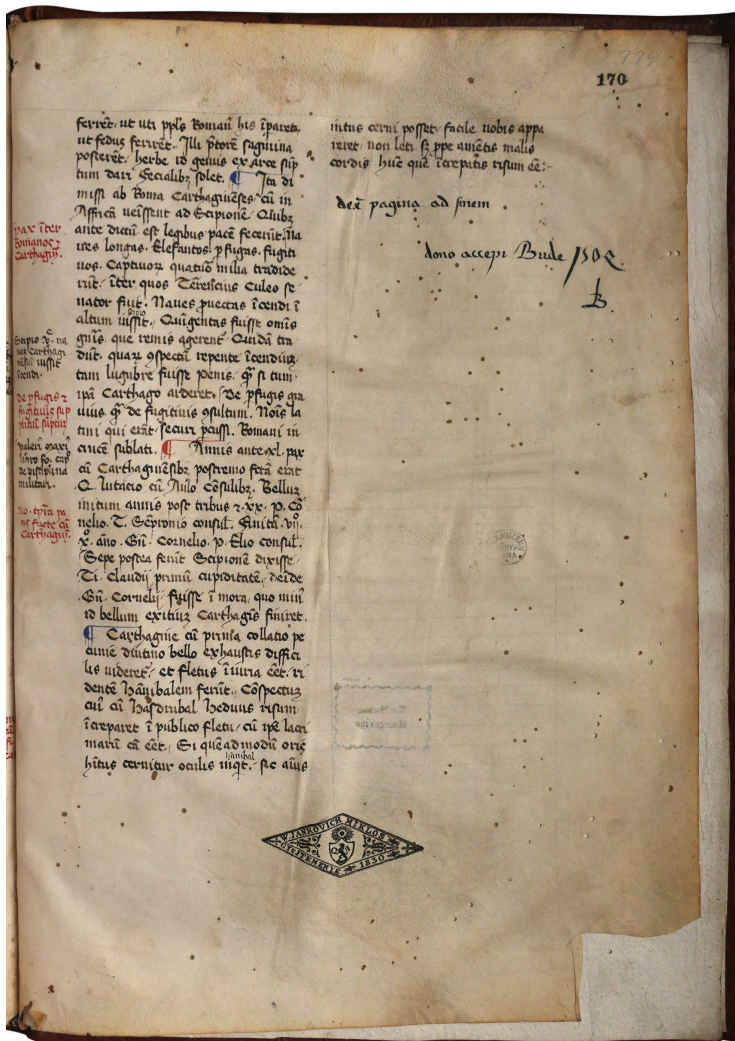
Az idézett testimonium, azon belül Livius említése arra is alkalmat ad Jankovichnak, hogy egy újabb kódexét is bevonja a tárgyba. Erről ezt írja:

LIVIUSNAK is egy XI. századbéli Pergamentre írott Példánya, mellet 1507. Esztendőben Brassicanus Lajos Budáról el tulajdonított nálam vagyon, azomban rajta Hunyady Mátyás Jegyeinek semmi nyoma nintsen. (XII.)

A kódex valóban nem visel magán semmiféle corvina-jegyet. Kétségtelen azonban, hogy az utolsó levélen (170^r) a következő bejegyzés található: „deest pagina ad finem / dono accepi Bude 1507 / B.” [’hiányzik egy oldal a végén, ajándékba kaptam Budán 1507-ben, B.’].³¹ A bejegyzés azonban semmiképpen sem származhat a jogtudós Ludovicus Brassicanustól (1509–1549), a bécsi egyetem professzortól, mivel ő 1507-ben még csak két éves volt.³² (Hozzá kell tennünk azt is, hogy

31 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 87. Jankovich Miklós ezt a kéziratot ismerteti az 1811–1812-es Sallustius-kiadás előszavában is, éppúgy Mátyás könyvtára kapcsán, szintén a Curtius Rufus-corvina társaságában. Ott még a 13. századra datálta, és bár elismeri, hogy a kódexen semmiféle Mátyásra utaló jegy nincs, megjegyzi, hogy szerinte mégis Mátyás könyvtárából származhat. A B. monogramot Joannes Brassicanusként javasolja feloldani; vö. SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:L–LI. A kódexhez lásd: BARTONIEK, *Codices...*, 78, Nr. 87; HOFFMANN Edith, *A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratjai* (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1928), 2–3. Hoffmann Edith a díszítést Bologna környékiként határozza meg. Hoffmann Edith munkájából kibontakozik a kódex datálásának és a fenti bejegyzés attribúciójának 19. századi kutatástörténete is. Miként Jankovich ajánlásából kiderül, ő maga itt éppen 11. századnak tartotta a kéziratot. Fejér György, aki a kódexet elsőként ismertette, egy helyen 12. századiként, másol 14. századiként határozza meg; FEJÉR György, „T. Vadassi Jankowics Miklós’ Gyűjteményeiről és Régiségei között találkozó két ismeretlen Emlékekről, eddig meg nem magyarozott Irásokról”, *Tudományos Gyűjtemény* 1, 11. sz. (1817): 1–46, 6, 19. Peter A. Budik, aki a 19. század egyik legfontosabb, Mátyás könyvtáráról szóló művét írja, átveszi a 12. századra vonatkozó téves datálást, vö. Peter A. BUDIK, *Entstehung und Verfall der berühmten von König Matthias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen* (Wien, 1840), 20. Ezt csupán az 1882-es *Könyvkiállítási Kalauz* fogja 14. századira helyesbiteni (ellenben a díszítést – tévesen – burgundiként határozza meg): *Kalauz az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításához* (Budapest, 1882), Kat. 271, 103. A „B.” monogram Brassicanusként való feloldása is megjelenik Fejérnél, ezt később Budik is átveszi. A bejegyzést egyébként mindketten tévesen idézik (Fejér: „comparat Bude 1507. B.”; Budik: „Dono accepi Bude Io. Brassicanus”).

32 A Ludovicus Brassicanusszal való azonosítás ötletét Jankovich Miklósnak minden bizonnyal az adta, hogy Ludovicus fivére, Johannes fontos szerepet játszott a corvinák történetében. Az 1520-as években, a mohácsi csatát megelőzően ugyanis számos kódexhez hozzájutott a királyi könyvtárból. Jól ismert jellegzetes kézírása, szignója, amely sok corvinában megtalálható. Vö. Christian GASTGEBER, *Miscellanea Codicum Manuscriptorum Graecorum II: Die griechischen Handschriften der Bibliotheca Corviniana in der Österreichischen Nationalbibliothek. Provenienz und Rezeption im Wiener Griechischhumanismus der frühen 16. Jahrhunderts*, Veröff. zur Byzanzforschung., Band 34, Denkschr. d. phil.-hist. Kl., Band 465 (Wien: ÖAW, 2014), 51–53, 195–270; Christian GASTGEBER, „Die Erschließung neuer Quellen. Der Zugang zum Griechischen im Wiener Humanismus”, in *Artes*

8. kép. Jankovich Miklós Livius-kódexe
Budapest, OSZK, Cod. Lat. 85, f. 170r

xander Brassicanus szerepét a Corvina történetében, hiszen az általa fogalmazott beszámolót, amelyet a Salvianus-kiadás előszavában tett közzé – D. SALVIANI, *Massyliensis Episcopi De vero iudicio et providentia Dei [...]* (Basel, 1530), VD16 S 1511 –, később minden, könyvtárakkal foglalkozó műszázadokon keresztül idézte. A Brassicanus testvérek személyéhez szülő irodalomhoz legtanácsosabb a CERL Thesaurusból kiindulni. „Brassicanus, Johannes Alexander”, in *CERL Thesaurus*, hozzáférés: 2022.06.13, <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01876253>; „Brassicanus, Johann Ludwig”, in *CERL Thesaurus*, hozzáférés: 2022.06.13, <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp01303612>.

Hoffmann Edith az évszámot 1504-ként olvasta ki.)³³ Mindenképpen elgondolkodtató azonban, hogy a kódex a 16. század legelején Budán tűnik fel. Nem zárható ki tehát, hogy esetleg mégis a királyi könyvtárból származik.³⁴ Voltaképpen Jankovich is ilyen felhanggal említi ezt a Liviust, még ha hozzá is teszi, hogy nem visel corvina-jegyet.³⁵ (7–8. kép)

A Mátyás könyvtárából való kódexek bevonása a tárgyba a kiadandó szöveg kontextusát hivatott érzékeltetni. Fényük rávetül az Angelo Decembrio-szöveget tartalmazó kötetre és magára a *Disputációra* is, bevonja a Corvina erőterébe – hiszen Curtius és a történetírók esetében mégis Mátyás kedvenc olvasmányairól van szó –, s értékét ezáltal jelentősen megnöveli.

Az ajánlás szövegéből lesűrhető néhány tanulság. Nyilvánvaló, hogy annak főszereplői Jankovich saját könyvei, kódexei. A gondolatmenet a *De politica litteraria* általa birtokolt példányából indul ki, és eljut a Curtius Rufus-corvináig, valamint a Livius-kódexig. Nem említetik, ám a háttérben természetesen meghúzódik az a kézirat is, amelyből Jankovich a *Disputációt* kiadni készül. Három kódex és egy korai nyomtatvány a mérleg. Az elemzőnek óhatatlanul is eszébe ötlik Naldo Naldi híres epikus műve Mátyás könyvtáráról, a *De laudibus Augustae Bibliothecae*, amelyben a könyvek megszemélyesítve, szerzőkként érkeznek meg a budai könyvtárba. Jankovichnál éppen az ellenkezője történik: minden gondolat könyvekké, konkrét példányokká változik, amelyek saját polcain sorakoznak. S valójában ez az, amit ő érdemben hozzá tud tenni a tárgyhoz: saját könyvtárának kontextusa.

Az ajánlás magyar szövegében a kiadó szinte kínosan ügyel arra, hogy a szakterminológiát magyar nyelven használja, demonstrálandó, hogy még ez a nagyon speciális nyelvezet is kifejezhető magyarul. Különösen szembeötlő ez a később idézendő levélrészletek fényében, amelyekben a kódexeket érintve szinte csak latin kifejezéseket használ. Az ajánlásban azonban véletlenül sem találunk latin szakszavakat, egyedül talán csak a *classica litteraturát*, illetőleg a *classicus szerzők* szókapcsolatot. Ám a *manuscriptum* nála *kéz iratt*, a *frontispicium* pedig *hom-*

33 Lásd a 31. jegyzetet!

34 Most már egyértelmű a kutatás számára, hogy számos olyan corvina volt, amelyek nem rendelkeznek corvinajegyekkel (kötés, címer), ugyanis kétségtelenné vált, hogy a kódexek egységesítésére csupán az 1480-as évek legvégén került sor Mátyás könyvtárában, ugyanabban az időben, amikor a királyi könyvtárat reprezentatív formájában, a királyi rezidencia önálló egységeként létrehozták. Mátyás halála pillanatában (1490. április 6.) számos kódex várt a be- és átkötésre, a címer belefestésére, amire azonban már nem kerülhetett sor. Lásd mindehhez legújabban: ZSUPÁN Edina, „A budai műhely”, in ZSUPÁN, „Az ország díszére.”, 25–67. Mindenképpen érdemes volna azonban a kérdéses kezdet azonosítani.

35 Egy korábbi jegyzékében egyértelműen corvinaként jelezte a kötetet. Vö. HOFFMANN, „A Nemzeti Múzeum...”, 2.

lok, használja a *fametszés*, a *példány*, *kötet* szavakat, igaz, ez utóbbit ’kötés’ értelemben.³⁶ A *jegy* szó ugyanebben az értelemben – tulajdonosi jegy, corvina-jegy stb. – maradt meg terminológiánkban, Jankovichnál megtaláljuk mellette még a *billeget* is.

S e billegeknél maradva, röviden hangsúlyoznunk kell, hogy Jankovich Miklós számára egyértelmű volt, hogy melyek is ezek a Corvina esetében. Tisztában volt velük, s közülük kiemeli az egyedi, s valóban maximális attribúciós erővel bíró corvina-kötést. Emellett felhasználja a másodlagos bizonyítékokat, bejegyzéseket, testimoniumokat komplex argumentációjához a Curtius Rufus-kódex corvina identitásának bizonyítása céljából.³⁷

Angelo Decembrio életrajza

A Cziráky Antalhoz szóló ajánlást a szerző, Angelo Decembrio életrajza követi, ám a két oldalt kitevő latin szövegben kevés szó esik a humanista életéről, főként műveinek felsorolására korlátozódik, közülük is elsősorban a *De politia litterariára* helyezve a hangsúlyt. Megismerjük az editio princeps kiadástörténetét, valamint azt, hogy a *politia* a *poliendóból* származik – így Jankovich –, s nem keverendő össze az ’állam’-ot jelentő görög eredetű szóval. Amikor a rövid összefoglalás forrásainak ellenőrzése közben éppen elismeréssel adóznánk szerzőnk szakirodalmi jártasságának – delikát kora újkori művek alapján született ugyan-

36 Ugyanez a törekvés figyelhető meg részéről a Szent-Györgyi-féle Sallustius-fordítás bevezetőjében: ’consul’ – ’polgármester’, ’tribunus plebis’ (néptribunus) – ’népszószólló’, ’senatus’ – ’tanács’, ’testimonium’ – ’bizonyosság’. Vö. SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, passim.

37 A korabeli corvina-attribúció összetett problematikáját, annak formálódását mutatja az alábbi részlet is a Sallustius-fordítás Jankovich általi bevezetőjében: „Nem hihetem még is Köleséri Sámuelnek, hogy azon Tibullust, mellynek régi iroványa kezéhez jutott, most pedig Gróf Teleky Sámuel Bibliothecájában vagyon, mindenkor magával hordozta légyen. Mind azért, hogy a’ mostani Fő Méltóságú Birtokosa azt papíroson írva lenni mondotta, holott Mátyásnak könyvei többnyire mind Királyi ékességgel Pargamentra írva, s ki rajzolva voltak; mind pedig, hogy a’ szokott tzi mere, és magának a’ Királynak képe rajta kifestve nintsenek; külömben magam is nagyobb számmal pergamentomon díszesen írott, és rajzolt Classicus Szerzőimet, mellyeket világszerte nagyobb fáradsággal mint költséggel öszveszerzettem, egyaránt Corvín felséges maradványinak tarthatnám.” SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 1:83–84. A Teleki Sámuel Tibullus-corvinájával kapcsolatos régi rejtély megoldásához lásd: FÖLDESI Ferenc, „A Kovásznai-Teleki-corvina”, *Magyar Könyvszemle* 120 (2004): 290–295; FÖLDESI Ferenc és ZSUPÁN Edina, „A Kovásznai-Teleki-corvina 2: Codex Agropolitanus”, *Magyar Könyvszemle* 122 (2006): 496–498.

is ez az életrajz³⁸ –, az utolsó tételnél egyértelművé válik, hogy Jankovich ezt az egész szöveget egy az egyben J. A. Fabricius *Bibliotheca Latina mediae et infimae aetatis* (Padua, 1754, vol. VI.) című művéből vette át.³⁹ Kétségtelen, hogy forrását meg is adja az életrajz utolsó mondatában. E hivatkozás elhelyezése azonban valamelyest megtévesztő, olyan, mintha csupán egy lenne a hivatkozott művek sorában, nem pedig a teljes életrajz forrása.

Jankovich Miklós tehát ezen a téren, az életrajz szempontjából nem lép előre. Miként láttuk, az egyedüli konkrétum a kezében Angelo Decembrióról a *De politia litteraria* volt. Egyébként nem volt ez máshogy a Fabricius által felhasznált biográfiák esetében sem, mert Decembrio élete valóban kevésbé jól dokumentált, és a korai életrajzszervezők is jóformán csak annyit tudtak róla, amennyit a *De politia litteraria*-ban magáról elárult. Megmosolyogtató ugyanakkor, hogy mely ponton nyúlt bele Jankovich mégis Fabricius szövegébe: az egyetlen tartalmi kiegészítésként a *De politia litteraria* augsburgi kiadásának méretét pontosította, a folióhoz hozzátette: „fol. minori” [!], azaz „kisebb folió méretben”. Ismét az a világ tükröződik vissza tehát, amelyben ő a legotthonosabban, a legnagyobb szakértelemmel mozgott, a könyveké.

A kódex leírása

Szemben az életrajzzal, a latin nyelvű kódexleírás kétségtelenül Jankovich Miklós önálló munkája. Impozáns cím vezeti be: *Descriptio codicis membranacei Jankowichiani*, azaz a 'Jankovich-féle pergamenkódex leírása'. Az a kódex, amelyből a kiadás készült, itt jelenik meg először a szöveget bevezető fejezetek sorában.

A leírás felépítése, mélysége és terminológiája tökéletesen megfelel a korszak kódexleírási standardjának, azt mindenben követi, sőt bizonyos értelemben felül is múlja, hiszen jóval részletesebb nála. Ebben is megmutatkozik a szerző bibliográfiai jártassága: kiválóan otthon volt a kódexkatalógusok világában. Az 1811–1812-es Sallustius-fordítás bevezető fejezeteiben Jankovich érinti a katalógusok szintjének és a kódexleírások mélységének kérdését is. Ebből megtudhatjuk, hogy

38 Filippo PICCINELLI, *Ateneo dei letterati Milanesi* (Milano: Vigone, 1670); Lazzaro Agostino COTTA, *Museo novarese* (Milano: Heredi Ghisolfi, 1701).

39 A tanulmányhoz az 1858-as kiadást használtam, az Angelo Decembrióról szóló rész: Tomus II, Liber IV, 433–434.

nem kedvelte az egysoros „leírásokat”,⁴⁰ amelyek semmiféle közelebbi információval nem szolgálnak a kéziratról, csak „epithetonokkal” dobálóznak. Ilyennek ítélte például Montfaucon leírásait.⁴¹ Ezzel szemben különösen nagyra értékelte a firenzei Biblioteca Laurenziana Angelo Maria Bandini által írt katalógusát,⁴² amelyben a tömör, latin nyelvű kódexleírások részletesebb, sajátosabb információkat is adnak a kéziratokról. Minden bizonnyal Bandini lehetett számára az egyik példa, amikor elkészítette saját kódexleírását.

A leírás felépítése a következő. Az első sorokban megnevezi a kódex tartalmát, anyagát, korát, az írás minőségét és a kötet méretét.⁴³ Ezek természetesen csupán nagyvonalú, általánosabb megállapítások a részéről, de – miként említettük – megfelelnek a kódexkatalógusok korabeli jellegének, színvonalának. Röviden leírja a címlap díszítését, de hosszasan részletezi az itt látható címet. Azt is felismeri, hogy a címer melletti monogram a tulajdonost jelöli. Ezt követi a tartalom felsorolása. Itt köztudottan szokás megadni a kezdő és a záró szavakat, azaz az incipitet és az explicitet. Mivel a mű első két könyve elveszett, Jankovich nem hozza az incipitet, csak röviden jelzi a Curtius Rufus-mű könyvszámozási problematikáját.⁴⁴ Az explicit azonban nem hiányzik, sőt megjegyzi, hogy kódexében a

- 40 A kora újkor századaiban általában szokásos, rövid, latin nyelvű kódexleírásra álljon itt példaként a müncheni udvari könyvtáros, Wolfgang Prommer tételírása a müncheni Celsus-corvináról (BSB, Clm 69) 1582-ből: „AURELII CORNELII CELSI Medicinæ libri octo, ex Bibliotheca Matthiæ Hungariæ Regis. [Alatta egy másik kéztől:] Eleganti caractere. [A leírás előtt a jelzet áll:] St. 2 N. 39. [A kódex anyagának jelzése három csillaggal történik], vö.: München, BSB, Cbm Cat. 61, 43.” Ez a nagyvonalú, tömör, a kódexet csak nagyon általánosan elhelyező leírástípus még a 19. században is jó ideig elfogadott volt, készültek nyomtatott katalógusok is ebben a formában. Hogy a müncheni példánál maradjunk, a latin kéziratok Karl Halm, Georg von Laubmann, Wilhelm Meyer által jegyzett, 1892-es katalógusában ugyanerről a kódexről a következőt találjuk: „69 (ex bibliotheca Corviniana) membr. 2º. s. XV, XIII et 204 fol. cum pictis ornamentis. / Aurelii Corneli Celsi de medicina libri VIII” (vö. *Catalogus codicum latinorum Bibliothecæ regiae Monacensis*, Tom. 1, Pars I [Monachii, 1892], 15.). A leírás valójában alig több, mint Prommeré a 16. században.
- 41 SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:XXXIX–XL; Bernard DE MONTFAUCON, *Bibliotheca Bibliothecarum Manuscriptorum nova*, 2 köt. (Paris, 1739). Montfaucon leírása valóban csak a tartalom közlésére korlátozódik. Rövid, inventáriumszerű bejegyzésekből álló jegyzékében erősen visszaköszön a kora újkori kéziratkatalógusok szokásos jellege. (Lásd az előző jegyzetet!)
- 42 A. M. BANDINIUS, *Catalogus codicum Latinorum Bibliothecæ Mediceæ Laurentianæ*, 5 köt. (Firenze, 1775).
- 43 „Amoenissimus Q. Curtii Ruffi Historiarum Codex Membranaceus Seculo XV. caractere nitidissimo in folio minori exaratus, cujus initians folium, Marginibus figuratis, Auro, coloribusque vividissimis, et summo subtilioris picturæ artificio decoratur [...]”
- 44 Közismert, hogy Curtius Rufus művének első két könyve elveszett, csupán a III–X. könyv maradt ránk, s ebből a kódexekben számozási problémák fakadtak. Jankovich kitér arra, hogy egyesek a X. könyvet tévesen XII. könyvként jelölik meg.

szöveg ugyanazon a ponton zárul, mint más kódexekben, valamint a nyomtatott kiadásokban. Kitér az írásképre is, megállapítja, hogy a másoló keze egykorú a szerzővel, s hogy a teljes kódex egy kéztől származik. Ezt azonban „indoctá”-nak, képzetlennek minősíti – s itt némiképp átvált a leírás kiadói előszóba –, mondván, hogy a másoló számos helyen alig volt képes helyreállítani a szerző eredeti szövegét úgy, hogy végül érthető legyen. A megmosolyogtató a dologban csak az, hogy napjainkra kiderült, a másoló maga a szerző, Angelo Decembrio volt. A kötés leírása következik: felismeri, hogy egykorú a kódexszel, de a kötéstábla közepén elhelyezett Visconti-címert, amelynek sorozatából keretdísz is kialakított a könyvkötő, Milánó címereként határozza meg. Majd röviden szól a kódex már említett történetéről.

A gondos leírás valóban kiadói előszónak is minősül. Megtudjuk, hogy a kiadó a szövegben sok hibát talált, méghozzá olyanokat, amelyek nehezítik a megértést. Ennek kiküszöbölése érdekében számos ponton módosítást végzett, javított a szövegen. A kódexleírásból az is kiderül, hogy Jankovich úgy döntött, nem közli a margináliákat, fölösleges cicomának minősítve őket.⁴⁵ Végül értelmetlen módon rámutat a *Prima Disputationis Pars* [A disputáció első része] belső cím problematikájára, mondván, hogy az első részt nem követi második, s ezért felveti annak a lehetőségét, hogy a kódex esetleg nem tartalmazza a teljes szöveget, illetőleg elképzelhetőnek tartja, hogy Decembrio esetleg további részeket is tervezett. Ám ez nincs így, Jankovich téved, hiszen a f. 239^r-n belső címmel kezdődik a második rész is, amelynek szövegét ugyanúgy közli, mint az elsőét. Tévesztésére nem találtunk magyarázatot, talán véletlen figyelmetlenségnek tudható be.

A szöveg

Vitathatalan, hogy Jankovich nagyon gondosan haladt végig a szövegen, s beavatkozásai mögött többnyire komoly megfontolás állt. Fáradozásait azonban sajnálatos módon nem koronázta siker. Ez az eleve is meglehetősen nehéz szöveg a kiadás révén nem vált könnyebben megközelíthetővé, sőt bizonyos hibás kiadói döntések jelentősen fokozták az értelmezés bizonytalanságait.

45 Pedig a szöveg két fennmaradt változata közül ebben van több széljegyzet – vö. GIUA, „Un nuovo codice autografo...”, 233. –, s ugyanúgy Angelo Decembriótól származnak, mint a főszöveg.

A szöveg nehézsége több tényezőből áll össze. Megértéséhez mindenképp kiterjedt irodalmi és történelmi háttérismeretekre van szükség. Az olvasónak kiválóan kell ismernie Curtius Rufus Nagy Sándorról szóló művét, de nem árt, ha a teljes Nagy Sándor-hagyománnyal tisztában van. Az értekezés gondolatmenetébe, bár Curtius egyetlen helyéből, a perzsa követek által kínált békefeltételekből indul ki (IV.XI), számos egyéb elem is bevonódik, ráadásul csaknem mindig utalásszerűen, adottként tekintve a szükséges háttérismereteket. Mindez pedig a műfajból fakadóan csavaros érvek és ellenérvek sorozatában ölt testet, amelyet viszonylag nehéz követni. Ehhez járul, hogy – ugyancsak a műfaj okán – a megfogalmazás idézi az élőbeszéd ritmusát, szaggatottságát, a valódi disputációét, s elliptikus mondatokat, tagmondatokat eredményez, amelyek hosszú, vég nélküli egységekbe rendeződnek. Nehéz megállapítani még azt is, hogy ezek a „körmondatok” hol végződnek. Olykor pedig a latin szöveg sincs teljesen rendben, nem teljesen kidolgozott.⁴⁶

A szövegkiadó Jankovich, miként jelezte is, sok-sok, többnyire apró változtatást végzett a szövegen. Ezek némelyike szükségtelen volt,⁴⁷ némelyikük helyénvaló,⁴⁸ sokuk pedig téves kisebb korrekció.⁴⁹ Ezek a kisebb változtatások azonban alapvetően nem befolyásolják a megértését. Nagyobb problémát okozott, ha Jankovich egy-egy téves olvasatot helyezett el, például rosszul oldva fel rövidítéseket,⁵⁰ esetleg

46 Nem kizárt, hogy e mű hátterében egy valóban lezajlott disputáció húzódik, és a szöveg ezen első, nem teljesen csiszolt változatában annak a nyomait érzékeljük.

47 Néhány példa a teljesség igénye nélkül: (233^v) disertissimis – J disertissimis (1); (233^v) exuperet – J exsuperet (2); (233^v) immo – J imo (2, valószínűleg azért dönt az egy 'm'-es változat mellett, hogy kiferjen a szedés a sor végén); (234^r) in utranque – J in utramque (2. o.); (234^r) amissis libris – J libris amissis (3); (238^r) temptaturum – J tentaturum (8); (239^v) nimirum – J non mirum (10); (241^v) victorem – J victor (12); (241^v) secordia – J scordia (13. o.). Érdekes csoportja a változtatásoknak a szórendmódosítás. A humanista szerző a stilisztikailag igényesen formált szövegben számos retorikai alakzatot alkalmazott. Előnyben részesítette a szimmetrikus szerkesztést, valamint a hyperbatont. Ez természetesen eltávolította egymástól a nyelvtanilag egybetartozó mondatrészeket, ami Jankovichnak nem tetszett – apró jel arra, hogy valószínűleg egyáltalán nem ismerte fel a szöveg stilisztikai értékeit –, és igyekezett változtatni rajta. Például: (242^v) tanta occasione monstrandae humanitatis oblata – J tanta monstrandae humanitatis occasione oblata (14).

48 (233^v) in quam – J in qua (2); (245^r) maculentur – J maculent (18. o.); (245^v) immores – J immemores (18); (249^v) ergo – J erga (23.).

49 (233^v) pro eximia – J pereximia (2); gravissimum – J gratissimum (2); (237^v) nihil autem – J nihil etiam (8); (238^v) imputarem – J imputarim (9); (239^v) nam – J num (10); (239^v) maiestatem – J maiestate (10); (240^v) secus – J secum (11).

50 Erre sajnos nagyon sok példa van. Az -us és -er rövidítések előszeretettel kerültek el a figyelmét, és bizonytalan a quod, a qui és a quam feloldása, amennyiben gyakran fölcserélik őket. A teljesség igénye nélkül: (235^v) quam – J quamquam; (237^v) enim – J idem (8. o.); (238^v) quam – J quod (9); (239^v)

téves konjektúrát adva.⁵¹ Ám egy gyakorlott olvasó valahogy még ezekkel is meg tudott volna küzdeni.⁵²

Ami viszont valóban végzetes hatással volt a megértésre, s az egész szövegkiadáson végighúzódik, az a Jankovich-féle szövegtagolás. Az előbeszédszerű, lüktető, elliptikus, alig lezárható gondolatfolyamokat eredményező szövegformálás miatt a kiadónak messzemenően támaszkodnia kellett volna a szöveg eredeti tagolására, melynek figyelembevétele támpontokkal szolgált volna. Jankovich módszerének kritikájánál hangsúlyoznunk kell, hogy Angelo Decembrio korában a kódexekben a központozás nem kizárólag, sőt elsősorban nem – mai értelemben vett – értelmi tagolást jelentett. A mondatokon belül az általunk megszokottnál jóval kisebb egységeket is elválasztottak egymástól, szintagmákat, grammatikai szerkezeteket vagy akár retorikai alakzatokat is. Egyszerűbb szövegek esetében, ahol a mondatok szinte tagolás nélkül is érthetők, a szövegkiadó az egykorú tagoláson büntetlenül felülemelkedhet, s könnyedén alkalmazhatja a modern, értelmi tagolást. Ám jelen esetben az egykorú tagolás pontosan leképezi az említett, előbeszédszerű töredezettséget és ritmikát is. A szövegben rengeteg a kérdés, mivel az érvelés és cáfolás többnyire kérdések formájában van megfogalmazva, s e kérdések, mint említettük, a legtöbbször hosszú, kérdő tónusba helyezett gondolatfolyamokká épülnek. A kérdő jelleg egyértelműsítésére a másoló/szerző nem-

qui ii – J quod ii (10); (239^v) recognoverit – J recognovit (11 – nem oldja fel az „er” rövidítést); (240^r) putemus – J putem (11 – nem oldja fel az „us” rövidítést); (241^r) o – J imo (13); (243^r) quidem – J quandoque (15); (247^v) Quam vellem – J Quid? vellem (21).

51 (234^r) primo – J in (3); (237^v) Quid enim – J Quod idem (8); (239^r) si quota quaelibet – J si quid (10); (240^r) quotidem – J quod eadem (11); (240^r) dico – J diis (11); (242^v) e Romanis – J a Romanis (14); (244^r) dum enim – J dum Darius (16); (247^v) e caeteris – J et caeteris (20^r); (248^v) Darii – J dari (22); (249^r) Clitum alumnae suae fratrem – J dictum Alumnae suae (23). Az alábbi helyen – Filippo Maria Visconti hercegről van szó – Jankovich különlegesen rossz olvasatot ad, pedig a kódex szövege tökéletes: (242^v) Cuius ductu imperioque strenue maritimo bello devictis et captis, non scortis, non pellicibus, non ullis feminis, sed clarissimis Regibus ducibusque fortissimis cum eorum classibus et exercitibus illos in pristinam dignitatem imperiumque restituit, hos ampliori quam antea fortunae fastigio decoravit. [Miután a fővezérsége alatt nagy buzgalommal vívott tengeri csatában nem örömlányokat és ágyasokat, sem semmiféle nőket, hanem híres királyokat és hadvezéreket győztek le és ejtettek foglyul flottáikkal és hadseregeikkel együtt, azokat visszahelyezte ősi méltóságukba és hatalmukba, ezeket pedig a szerencse korábbinál is nagyobb magaslatra emelte.] – J Cuius ductu Imperioque strenuo [ez még elfogadható módosítás], maritimo Bello devictis et captis, non scortis, non pellicibus, non ullis Foeminis, sed clarissimis Regibus Ducibusque fortissimis cum eorum Classibus, et Exercitibus *illos* in pristinam *Dignitas* imperiumque *restitutum*, *hi* ampliori quam antea fortunae fastigio *decorati*.

52 Kétségtelen, hogy a szöveg nehézsége miatt szerencsés lett volna egyfajta kritikai apparátus, amelyben a konjektúráknál feltüntetni a kódexben található olvasatot. Valójában ez is egy hiányzó elem a kiadásban.

csak a „körmondat” végére tett kérdőjelet – ferde vagy vízszintes hullámvonalat alatta ponttal vagy pont nélkül –, hanem a belső, kisebb egységek végén is folyamatosan jelezte, hogy kérdésekről van szó, valóban érzékeltetve az élőbeszéd természetes ütemét. Jankovich az esetek egy részében úgy járt el, hogy ezeket a belső kérdőjeleket vesszőkkel helyettesítette, s ezáltal egyetlen hosszú mondatba olvasztotta az elliptikus kérdő mondatcsoportokat,⁵³ ám még így is érthető lett volna egy-egy hosszú gondolatsor, ha legalább a mondat végén kérdőjel áll. De nem így történt, e mondatok/mondatfolyamok a kiadásban többnyire kijelentővé alakultak. Bizonyos esetekben a kérdőszavak esetleg még így is orientálhatták az olvasót, s jelezheték, hogy itt valójában kérdésről van szó.⁵⁴ Ám voltak olyan esetek is, amikor Jankovich a kérdőszót „átalakította”, esetleg rosszul oldotta fel, minek következtében a kérdés egyetlen jelzése, a kérdőszó is eltűnt, s a mondat/bekezdés teljesen érthetlenné vált.

Álljon itt egy példa erre. Az adott helyen a szerző Alexandrosz jelleméről, azon belül is a pénzhez való viszonyáról elmélkedik, egyenesen fősvénynek nevezve őt, aki azonban a katonáival mégis bőkezűen szokott bánni:

Quomodo? Qui Satrapeas, vicos, urbes, regias suppellectiles, multaque regnorum decora his reddidit, illis ultro elargitus est? Puto equidem, et quis secus existimet, in tanta rerum atque hominum vexatione contingere? Cum varia orbis imperia ipsis quoque cum dominis et civibus eodem fortunae impetu everterentur? Omnia denique divini et humani cultus iura per fas et nefas transferrentur? Quotidem⁵⁵ illa tempestate miseranda sevientis fortunae ludibria ac de regnantibus dico, alterutrum insidias despectiones, contumelias, praedas, populationes, risus et gemitus extitisse putemus? (239^v–240^r)

53 Ez azért is probléma volt, mert ezekben az elliptikus mondatokban sokszor hiányzott például a passzív perfectum állítmányok igei része, s ha – a kódex jelzéseinek megfelelően – önálló mondatként értelmezzük őket, egyértelműbb, hogy egy-egy participium valójában elliptikus ragozott igealak. Ám ha az adott participium beleolvad egy mondatba, akkor már aligha sejthető róla, hogy valójában egy elliptikus ragozott igeről, azaz állítmányról van szó. Például: (241^r) Quomodo nunc contempta Parmenionis auctoritas? Ti. contempta est. [Most hogyhogy megvetették Parmenio tekintélyét?] Jankovichnál: Quomodo nunc contempta Parmenionis acutoritas [!], Turbam ut praefertur imbellem etc. (12).

54 Erre egy példa Jankovich kiadásából: Quippe si se adeo liberalem, et munificum in rebus praesertim alienis ostentet, cur non semel tantum captivas reddidit, qui bis a Dario, suos reddendi postulat, promptissimam et honestam restitutionis conditionem habuit. (12) A kódexben ezzel szemben kérdőjeleket találunk: Quippe si se adeo liberalem et munificum in rebus praesertim alienis ostentet, cur non semel tantum captivas reddidit? qui bis a Dario, suos reddendi postulat, promptissimam et honestam restitutionis conditionem habuit.

55 A fent közölt részlet hű átírása a kódexben található szövegnek (a tagolásnak is). Quotidem azonban nem létezik a latinban. Lehetséges javítása: Quot item.

[Hogyan? Aki szatrapákat, falukat, városokat, királyi felszerelést és királyságok sok-sok ékességét ezeknek visszaadta, azokra viszont elfecsérelte? Bizony úgy vélem. És ki gondolná, hogy a világ és az emberek ily nagy megrázkódtatásában másként történik? Amikor a föld különféle birodalmi urakkal és polgáraikkal egyetemben a sors ugyanazon csapása által pusztulnak? {Amikor} végtére az isteni és az emberi berendezkedés valamennyi törvénye a szabad és a tilos tekintetében átalakul? És egyszermind mit gondoljunk, hányan váltak ama viharban a dühöngő Fortuna szánandó játékszerévé – a hatalmon lévők közül is –, hány cselvetésre, gyalázatos tette, rablásra, fosztogatásra, nevetésre és sóhajra került sor!?!]⁵⁶

Jankovich Miklós kiadásában:

Quomodo qui Satrapejas, vicos, urbes, Regias suppellectiles, multaue Regnorum decora his reddidit, illis ultro elargitus est. Puto equidem et quis secum⁵⁷ existimet in tanta rerum, atque hominum vexatione contingere, cum varia orbis imperia, ipsis quoque cum Dominis, et civibus eodem fortunae impetu everterentur, omnia denique Divini, et humani cultus Jura per fas et nefas transferrentur, quod eadem⁵⁸ illa tempestate miseranda saevientis fortunae ludibria, ac de regnantibus diis⁵⁹ alterutrum, insidias, despectiones, contumelias, praedas, populationes, risus, et gemitus exitisse putem [...] ⁶⁰(11.)

A részletben eltűnnek és hosszú körmondatba olvadnak a szaggatott kérdőmondatok. A kérdő jelleg szinte teljesen megszűnik. Megfigyelhetjük a fent említett kérdőszó-kiküszöbölést is: Jankovich az eredetiben szerepelő *quotot quoddá* alakította, elé pedig vesszőt tett, tehát beillesztette a körmondatba.

Vagy egy rövidebb példa onnan, amikor felmerül a kérdés, hogy mi lehetett az oka annak, hogy nem engedte el Alexandrosz rögvést a foglyokat, Dareiosz családtagjait:

56 A tanulmány szerzőjének fordítása. Valójában csupán fordítási javaslatról beszélhetünk, ugyanis a szövegrész – különösen az utolsó mondat – valóban problematikus (a dico és az alterutrum között valószínűleg hibás a kódexben található tagolás, indokoltabb volna az alterutrum után), Jankovich Miklós sem véletlenül próbálkozott coniecturával (quotidem – quod eadem; de regnantibus dico – de regnantibus diis).

57 A kódexben: secus.

58 A kódexben: Quotidem.

59 A kódexben: dico.

60 A kódexben: putemus. Az „us” szótagot csupán rövidítés jelzi.

An ut Darium supplicem demum et inermem positoque diademate victorem ad se venire subigeret? Ne uterque quidem tale sperabat. (241^r)

[Vajon azért, hogy arra kényszerítse Dareioszt, hogy végül könyörögve, fegyvertelenül, koronáját letéve járuljon hozzá, a győzteshez? Egyikük sem reménykedett ilyesmben.]

Jankovichnál egybeolvastva, kérdőjel nélkül:

An ut Darium supplicem demum, et inermem, positoque Diademate Victor⁶¹ ad se venire subigeret, ne uterque quidem tale sperabat.

Természetesen nem minden bekezdés ilyen Jankovich kiadásában, s mivel az eredeti fogalmazvány sem tökéletes, nem vitathatjuk el az érdemet Jankovichtól, hogy eljárása néhol helyesnek bizonyul.⁶² Sőt egy esetben maga tesz be mondatközi kérdőjelet, s ráadásul olyan ponton, ahol a kódexben nincsen.⁶³ Ám a bemutatott jelenség elég sűrűn fordul elő ahhoz, hogy az egyébként is igen szofisztikált gondolatmenet pontos megértését teljességgel lehetetlenné tegye.

Kisebb probléma Jankovich sűrű, ám a kódex eredeti tagolásától és a mai értemi tagolástól is különböző vesszőhasználata, ami minden bizonnyal saját korának gyakorlatával áll összefüggésben. De ezen a téren sem következetes. A fenti gyakorlat mellett esetenként a kódex szövegtagolását követi, máskor pedig maga alkalmaz olyan tagolópontokat, melyek a középkori szövegtagolás elveit látszanak követni. Kétségtelen, hogy mindez tovább nehezíti a szövegértést a mai olvasó számára.

Vitathatatlan ugyanakkor, hogy átírása a betűk és szavak szintjén gondos, és ahol nincsenek félreérthető rövidítések, többnyire hibátlan.⁶⁴ Ebből arra következtethetünk, hogy a kiadás nem a gondatlanság okán lett sikerületlen, hanem azért, mert a feladat valószínűleg meghaladta a szövegkiadó kompetenciáit. A fenti beavatkozások, lépések akár azt a következtetést is megengedik, hogy

61 Jankovich a kódexben található *victorem* értelmezőt *Victor*-ra javította, hogy a mondatnak legyen alanya. A javítás szükségtelen volt, mert a *victor* mindkét esetben Alexandroszra vonatkozik.

62 (238^r) *patietur. Qui modo – J patietur, qui modo* (9). Jankovich itt helyesen jár el, amikor nem kezd új mondatot.

63 (241^v) *Quid non uxorem et adultas filias saltem? – J Quid non uxorem? et adultas filias saltem?* (14).

64 Csupán egy-két hiba csúszik be figyelmetlenség okán: (238^v) *Quae quousque tandem animo – J Quae quousque animo* (9); (238^v) *aut denunciare videretur – J aut ut denunciare videretur* (9): az 'ut' fölösleges, (238^v) *nonne ... non J nonne ... nonne* (9).

Jankovich nem igazán értette ezt a valóban nehéz szöveget, mint erre egyébként maga is utalt a kódex leírásánál.

Mindezen egyenetlenségeken túl a leginkább meglepő, hogy Jankovich nem tartotta szükségesnek kommentárral látni el a kiadott szöveget. Csupán arra szorítkozott, hogy más szerzőktől vett idézetek esetén az adott részt kurzívval szedje.⁶⁵ Végül a szerzői margójegyzeteket is elhagyta mint fölösleges cirádákat, pedig azok valamilyen szinten legalább orientálták volna az olvasót a szövegben.

Az egész vállalkozás azonban Jankovich Miklós tudós profilja szempontjából mégsem érték nélkül való. Hibáival együtt is valódi filológust állít elénk, aki otthonosan mozog a kéziratok és a klasszikus szövegek világában, és korántsem csak gyűjtőként. A bemutatott munka sem a dilettantizmus bélyegét hordozza magán, csupán téves filológusi döntések nyomait, valamint annak be nem látását, hogy egy ilyen sokszorosán rétegzett, nehéz szövegkiadáshoz jóval kiterjedtebb tudásra és jóval több munkára van szükség.

Sallustius mint fókuszpont

Jankovich filológusi ténykedésére vonatkozó megfigyeléseinket tovább árnyalhatja egy másik szerző, Sallustius iránti érdeklődése. Curtius Rufus fontos volt számára saját kéziratái és Mátyás király miatt, ám az a klasszikus aktor, aki valószínűleg egész tudományos és gyűjtői pályafutása során központi helyet foglalt el érdeklődésében, Sallustius lehetett. Ebben Kazinczy Ferencsel osztozott, aki – miként ezt többször is kijelentette – élete legkedvesebb foglalatosságának tartotta Sallustius magyarrá fordítását.⁶⁶ Kettejük kapcsolata seíthetett Jankovich Miklósnak megőrizni Sallustius iránti hűségét.

65 Nem minden esetben járt el így. Lásd például (241^r): *Quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames!* (Vergilius, *Aeneis*, III. 56–57). A kódexben pedig a margón is fel van tüntetve Vergilius neve. – Azért is különös, hogy Jankovich semmiféle apparátussal, kommentárral nem látta el a szöveget, mert elméletben világosan megfogalmazta az elképzelését arról, hogy milyenek is kell lennie egy igazán jó szövegkiadásnak (lásd 71. jegyzet). Igaz, a megadott helyen Jankovich az antik szerzők kiadásairól szól csupán, de az elvek nem különbözhettek gyökeresen szemében a humanisták szövegkiadásainál sem. A nehézséget a Decembrio-kiadás esetében az okozta, hogy nem álltak rendelkezésre korábbi kommentárok, azt Jankovichnak kellett volna elsőként létrehoznia. Ennek fényében elég meglepő Jankovich odaszúrása az általa is nagyra értékelt Haverkamp-kiadásnak: „Haverkamp tsak mások munkáit adta elő, maga semmi szorgalomnak gyümölsével nem kedveskedett – a’ Commentatióknak tengerében úszik a’ rövid textus [...]”. SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2: CX.

66 Kazinczy Sallustius-fordításához legújabbán lásd: MISKOLCZY Ambrus, „Kazinczy Ferenc Catilina és Kossuth között”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 113 (2009): 755–778; SZÖRÉNYI László, „Kazinczy

Miként már szó volt róla, 1811–1812-ben Jankovich ösztönzésére megjelentek Sallustius művei Szent-Györgyi Gellért magyar fordításában, két kötetben. A hosszú bevezetést Jankovich a két kötet között osztotta el. Az első kötet bevezetőjének gondolatmenete a fordítás jelenségének több szempontú megközelítésére épül. Ennek keretében tárgyalja a klasszikus szerzők fontosságát, végül pedig áttekinti a klasszikus auktorok magyarországi jelenlétét,⁶⁷ s számba veszi magyar fordításaikat.⁶⁸ A fordításokat több szempontból is hasznosnak tartja: közelebb visznek a klasszikus nyelvekhez, közvetítik az auktorok műveiben rejlő tárgyi, történelmi ismereteket, illetőleg azok stílusát, s az eredeti stílus átültetésével – írja Kazinczyval egybehangzóan – fokozatosan szebbé teszik, gazdagítják a magyar nyelvet.⁶⁹ Alkalmasak arra, hogy közvetlenül adják át a klasszikus irodalom lénye-

Sallustius-fordítása”, in *Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila és GÖNCZY Monika, 112–118 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010); HORVÁTH Balázs, „Kazinczy Ferenc Sallustius-fordítása”, *Collarium* 2 (2014): 4–16.

- 67 Jankovich itt igazi művelődéstörténeti áttekintést ad a hazai kezdetektől 1526-ig. Mátyás és a Corvina esetében Xystus Schier nemrég megjelent értekezésére hivatkozik (1:82.): *Dissertatio de regiae Budensis Bibliothecae mathiae Corvini [...]* (Vindobonae, 1766). A mű 1766-os kiadásának fotómechanikai másolatát és magyar fordítását lásd: Xystus SCHIER, *Dissertatio der regiae Budensis Bibliothecae Mathiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis – Értekezés Corvin Mátyás budai királyi könyvtárának létrejöttéről, hanyatlásáról, pusztulásáról és maradványairól*, utószó, szerk. MONOK István, ford. ÁBRAHÁM Zoltán, a fordítást szerk. EKLER Péter, Supplementum Corvinianum 5 (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019).
- 68 Jankovich gondolatmenetében nagy jelentőségű az a körülmény, hogy a római irodalom milyen jelentős mértékben épült a görögre, annak mindenféle értelemben vehető „fordítása”. A klasszikus irodalom hazai jelenlétét ennek megfelelően görög és latin szempontból vizsgálja, a *Bévezetés*-ben közölt jegyzékei is eszerint válnak ketté. A bevezetésben közölt jegyzékei, felsorolásai a következők: görög-ből magyarra készült fordítások (1:63.), ezen belül kéziratok (1:66.); latinról magyarra készített fordítások (1:68.), ezen belül kéziratok, de most csak a saját tulajdonában levők (1:73. – a szűkítés okát is hozza Jankovich: „Ha a’ Pesti Nemzeti Könyvtár Irásban lévő kötetjeinek megvizsgálásától, annak Őrzőjétől elnem tiltattam, és a’ távul lévő Debretzeni, Pataki, Enyedi, Kolosvári, Gyűjteményeket használhattam volna, kétség kívül bővebben szaporítanám ebbéli magyarázott Classicusoknak Lajstromát.” 1:75.); olaszból, spanyolból, franciából fordított széphistóriák (1:76.); a klasszikus szerzők legkorábbi hazai nyomtatványai (1:91.); a magyar királyi udvar jelentősebb humanistáinak, tudósainak kiadásai (1:94.) A görög-ből készült, kéziratban lévő fordítások között röstelkedve saját próbálkozását is felsorolja, bár bevallja, hogy ő ezt a nyelvet nem igazán bírja, ezért a fordítást Sambucus latin változata alapján készítette: „Engemet is Hazámfia Sámbocky János, Aristaenet érzékeny Leveleinek első kiadásával (Antw. ap. Platin. 1566. Ed. Princeps.) felgerjezte Ifjúságomban annak magyarázására. Mellyet nem annyira eredeti Görög-ből; tsekély lévén e’ nyelvben gyakorlásom, mint sem Sámbockinak deák fordításából végrehoztam, a’ kinek mindazonáltal Hellas’ Charitessével szövetséges társalkodását vitatnom felesleges volna.” A szóban forgó kiadvány: Ἀρισταινέτου Ἐπιστολαὶ ἑρωτικαὶ. Τινὰ τῶν παλαιῶν Ἡρώων Ἐπιτάφια. E bibliotheca C. V. Ioan. Sambuci, Antverpiae, ex officina Christophori Plantini.
- 69 SZENT-GYÖRGYI ÉS JANKOVICH, *Sallustius...*, 1:44.

gét, az Igazat, a Jót és a Szépet (e platóni kategóriák Jankovich számára is kulcsfogalmak) mindazoknak, akik nem bírják magas szinten az ókori nyelveket. Éppen ezért kiválóan hasznosíthatók az oktatásban is. A nyelvoktatás most csakis a nyelvtani szabályok megismertetésére korlátozódik, s az ifjak így nem juthatnak el az antik irodalom értékeinek megismeréséig, sőt egyenesen elriadnak az auktoroktól. Hasonlóan vélekedik a chrestomathiákról is: a nyelvtanra fókuszáló, kiragadott részletek gyűjteménye haszontalan, sőt káros. Szerinte a tanulóknak mindig valamiféle egész, teljeset kell adni, nem pedig kiragadott részleteket.⁷⁰

A második kötet előszavát teljes egészében Sallustiusnak szenteli, ám a kézirat-, kiadás- és fordítástörténet ott is döntő szerepet játszik. A bevezetés ugyanakkor betekintést enged Jankovich filológusi eszköztárába. Az értekező a maga teljességében igyekszik megközelíteni a Sallustius-filológiát, annak főbb szempontjait és problémaköreit, a saját álláspontját is megfogalmazva velük kapcsolatban. Ezzel saját, az ideális szövegkiadásról alkotott elképzelései egyikének tesz eleget, miszerint minden lehetséges információt közölni kell a szövegről, a szerzőről és műveiről.⁷¹ A bevezető tanulmány alapján kellő kritikai érzékkel bíró, imponálóan tájékozott filológus alakja bontakozik ki az olvasó előtt. Különösen figyelemreméltó a szövegkiadások megközelítése. Jankovich tisztában van azzal, hogy a textusoknak a kiadások tekintetében is története van, s a szövegkiadások alapján – ezeket összehasonlítja és annotálja⁷² – Sallustius esetében a kiadott szöveg „fejlődésében” hét fázist különít el. Maga is érzékeli, sőt problémaként fogalmazza meg azt a körülményt, amely a humanista és kora újkori filológiát mindvégig uralta és gátolta,⁷³ hogy tudniillik még a legjobb kiadá-

70 Uo., 1:30–42.

71 „Mert valóban, a 'Classicus Szerzők' tökéletes kiadása csak két úton eszközölhető: Isőben ha a 'Szerző munkája minden feltűnt kéziratok különböző olvasásával kinyomtatván, minden mellette szorgalmaskodott Tudósok munkáival egész területében (in extenso) közre bocsátatik, és így mintegy különös Bibliothekája minegyik Classicus Szerzőnek össze állítatik. Iiszor Tökéletes kiadásnak állítom aztat, melyben a 'Szerző beszéde a' legigazabb olvasás módján minden Commentátorok észrevételei, és világosítási velejével előadattván, magát a 'Szerzőt és munkáit velünk minden további tudakozódásunknak megelégedésével megismérteti.” (Uo., 2:LXX.) Jankovich szerint tehát egyfelől minden kézirat minden olvasatát közölni kell a későbbi, a szövegre vonatkozó beavatkozásokkal, megállapításokkal együtt, másfelől pedig mindent el kell mondani a szövegről, a szerzőről és műveiről felhasználva valamennyi létező kommentárt.

72 Így tesz később a kommentárokkal is, ami – saját állítása szerint – meglehetősen újító jellegű lépés volt. Vö. uo., 2:XCXI–CXV. A Szent-Györgyi-féle fordítás megjelenése idején Jankovichnak tizenöt Sallustius-kiadás volt a birtokában.

73 Átfogóan erről lásd: KECSKEMÉTI GÁBOR, „A humanista filológiai hagyomány és Magyarország”, in *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban: Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május*

sok – itt mindenekelőtt a Haverkamp-féle Sallustius-kiadásra⁷⁴ gondolt – sem épülnek a lehető legteljesebb kézirat bázisra. A kéziratok áttekintésére szolgáló fejezet egyben önfeltáró vallomásként, tudományos ars poeticaként is értelmezhető Jankovich részéről. Miként említettük, mélyreható ismeretekről tesz tanúbizonyságot a szövegkiadások minősége, a kéziratok feltártságának helyzete és a kettő összefüggései terén. A legjobbnak tartott kiadásokban is elkieseredve látja, hogy szó sincsen mögöttük kielégítő kézirat kutatásról, vagy ha van is, azt nem tették közzé. Idézi Heyne panaszát a saját Vergilius-kiadásáról, miszerint a korábbi szövegkiadók alig vagy egyáltalán nem közöltek információkat azoknak a kódexeknek a minőségéről, koráról vagy más tulajdonságairól, amelyeket kiadásaikhoz felhasználtak. Jankovich úgy látja, hogy Sallustius is ez a szomorú helyzet sújtja.⁷⁵ Ennek hatására fogalmazódott meg benne a nagy cél: ő maga szeretné a fennmaradt Sallustius-kéziratokat összegyűjteni, azok egymáshoz való viszonyát megvizsgálni:

Melly igen óhajtottam volna a' Vaticana, és egyéb Római Tárházaknak, Nápolyi, Bononiai, Velentzei, Majlandi, Pármai, Turini, Párisi, Eskuriali, Londoni, Bétsi, Bruxelli, Dresdai, Stockholmi, Berlini, Petersburgi, etc. 's több Fejedelmi, úgy a' Főoskolák és Városok, nem különben némelly magányos Tudósok Könyvtáraik Lajstromaiból Szerzőnknek fentartott kéziratait, a' legrégebb példánytól kezdvén elő számlálni, úgy azoknak egymásból származott mássait, az írás módjában, és beszéd rendében találandó észrevételekkel előadni [...]⁷⁶

Elhatározását azonban nem vihette végbe, legfőképpen azért, mert – miként írja – Magyarországon nem jutott hozzá még a külföldi könyvtárak katalógusaihoz sem. Ezért „Sallust kéziratainak rendszerént kívánt előadásától tellyességgel

25–28., szerk. KECSKEMÉTI Gábor és TASI Réka, 13–51 (Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2012).

74 Gaius SALLUSTIUS CRISPUS, *La conjuracion de Catilina y la Guerra de Jugurta* (Madrid: Joachin Ibarra, 1772); C. CRISPI SALLUSTII, *quae exstant [...]*, cura Sigeberti HAVERCAMP (Amsterdam–Haga–Utrecht, 1742).

75 SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:XXXVIII–XXXIX. „Ugyan ezen fogatkozás Sallustnak legditsőségesebb kiadásiban is, mellyeket Ibarra, és Haverkamp közre bortsajtottak, engemet annyira kedvetlenített, hogy De Brosses nevezetes Frantzia munkáját Sallustnak történeteiről egész Hazánkban nem találván, Európának híresebb Könyvtárai Lajstromaihoz ragaszkodni és azok által Sallustnak fentartott Kéziratai' esméretében jutni kívánkoztam, de híjában, mert mindenütt Heynének panaszát valóbbnak és valóbbnak tapasztaltam.”

76 Uo., 2:XL–XLI.

elállani kéntelenítetttem”.⁷⁷ Ám a kéziratok felsorolásával mindenkit további Sallustius-kéziratok utáni keresésre buzdít.

Jankovich Sallustiusai – Kazinczy tükrében

Hogy Jankovich érdeklődése Sallustius iránt a későbbiekben sem szűnt meg, bizonyítja a Jankovich-gyűjtemény számos Sallustius-kézirata. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára jelenleg négy latin nyelvű Sallustius-kódexet (Cod. Lat. 255., 256., 257., 258.), egy német fordítást tartalmazó, 16. század eleji kéziratot (Cod. Germ. 63.), valamint további két 16. századi kéziratot őriz az ő gyűjteményéből. Utóbbiak szintén Sallustius-műveket és rá vonatkozó irodalmat tartalmaznak.⁷⁸ Közülük még egyik sem volt a gyűjtő tulajdonában 1811–1812-ben, a fordítás-kiadás megjelenésekor, különben kiemelt helyen szerepelt volna a bevezetőben, miként a Curtius Rufus-corvina és a feltételezett Livius-corvina is. Áruklodó az is, hogy Fejér György egyik Sallustius-kötetet sem emeli ki 1817-es ismertetőjében mint különösen értékes darabot, pedig mind a Curtius Rufus-corvina, mind pedig a Livius-kódex esetében így jár el.⁷⁹ A Sallustius-kéziratok tehát a későbbi évek szerzeményei, közülük kettő biztosan az 1820-as évek közepén került a birtokába. Jankovich eszerint hiába deklarálja 1811–1812-ben, hogy felhagy tervével, a Sallustiusok gyűjtéséről sosem mondott le, miként a Sallustiusra vonatkozó kommentár- és szekundér irodalom beszerzéséről sem. Ebben valószínűleg szerepet játszott Kazinczy Ferenchez fűződő kapcsolata. Jankovich Miklós Sallustiushoz és a Sallustius-kéziratokhoz való viszonya ugyanis ezen keresztül formálódott tovább.

Kettejük kapcsolata onnan datálódik, amikor Kazinczy 1809-ben felajánlotta megvételre Jankovichnak könyvtára egy részét 2000 forintért.⁸⁰ Erre a lépés-

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Quart. Lat. 79, 1546/49; Quart. Lat. 136. *Observationes ad opera Caii Sallustii Crispi*, 1598. Mindkét kézirat a Bibliotheca Ebnerianából származik. Berlász Jenő szerint Jankovich az Ebner-Eschenbach-féle gyűjtemény mindhárom aukcióján vásárolt, és az utolsó kettőre 1818-ban került sor. Ha e két Sallustius-kéziratnak már 1818-ban birtokában volt, kérdés, hogy miért nem említette Kazinczynek 1824-ben őket. Vö. BERLÁSZ, „Jankovich Miklós pályaképe...”, 46. A többi esetben csupán feltételezéseink lehetnek a beszerzés időpontjáról, s éppen a Kazinczyval folytatott levelezés kínál hozzá támpontokat.

⁷⁹ FEJÉR, „T. Vadassi Jankowics...”, 5–6.

⁸⁰ Jankovich Miklós – Kazinczynek, 1809. február 4., in KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, kiad. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő és mások, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) SOÓS István, 25 köt. (Budapest–Debrecen, 1890–2013), 6:1413 (a továbbiakban: KazLev) – Kazinczy könyvjegyzékét is küldött Jankovichnak; Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1809. március 7., KazLev 23:5751 = KazLev 6:1437.

re Kazinczyt Jankovich gyűjteményében tett 1808-as látogatása⁸¹ ösztönözhetette. Az adásvétel ez év novemberében realizálódott, ezt követően került sor a szállításra.⁸² Mint láttuk, éppen ezek az évek azok, amikor a Szent-Györgyi Gellért-féle Sallustius-fordítás/kiadás előkészületei zajlottak. Ám Kazinczy a levelezésben alig reflektált erre a munkára, amit Jankovich bizony nehezményezett.⁸³ Kazinczy valószínűleg nem volt különösebben jó véleménnyel a fordításról. Kétségtelen azonban, hogy a vállalkozás ösztönzőleg hatott a költőre a tekintetben, hogy minél előbb befejezze, és kiadja saját fordítását. Ragályi Tamásnak vall 1811. november 25-én arról, hogy Szent-Györgyi Gellért fordításának megjelenésével most legfőbb törekvése ez.⁸⁴ A költő lendületét bizonyítja, hogy 1812-ben Jankovichnak is megírja, miként is képzei el saját fordításának felépítését:

Az én Sallustiusomban ez a' rend lesz.

1. A' Magyar fordítás. Alatta hasított Columnában a deák textus.
 2. Nem-tudós olvasónak való, könnyebben érthető, periphrastica fordítás. Alatta a' nehezebb deák helyek fel világosítása, 's okok, miért kelle a' nagy fordításban ugy forditanom a' mint ott áll.
 3. Index (ha szabad ugy szólni) Hungaritatis – kiterjeszkedve a' Magyar Lexikonra, Grammaticára, Syntaxisra, Stylisticára.
- A' könyv in folis [!] fog nyomtattatni; mellé lesz téve az ide tartozó Mappa, és az Ibarra Spanyol kiadásának nevezetesebb rezei.⁸⁵

Jankovich a maga részéről szinte szóról szóra közli Kazinczy e tervzetét a Szent-Györgyi-fordítás 1812-ben megjelenő második kötetében.⁸⁶

81 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1809. november 20., KazLev 23:5758.

82 Az adásvétel 1809 novemberében le is zajlott – bár Jankovich Miklós alkudott az árból (Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1809. október 18., KazLev 7:1567; Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1809. október 25., KazLev 23:5757) –, s Kazinczy elindította ládáit Kassán keresztül Pestre. A folyamat több hosszú levél is dokumentálja. Lásd az előző két jegyzetet, valamint Kazinczy – Jankovich Miklósnak, KazLev 23:5761, 5763; Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1810. január 29. (késlekednek a könyvek), KazLev 7:1657.

83 „Hogy Szent-Györgyi által megküldvén Salust Iső részének két példányát, aztat sem felelni méltóztattál; jó-é, vagy vétkes légyen igyekezetünk? – Mert valamint tökéletességig lépett izlésednek tettzeni gyönyörüségnek érezzük, úgy ellenben hibáinknak itéletét, senkitől olly meggyőződéssel mint Tőled, el nem fogadtuk volna; Kit az Magyar Aesthesis Aristarchjának egy szóval vallunk.” Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1811, KazLev 8:1902.

84 KazLev 22:5526.

85 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1812. április 19., KazLev 23:5776.

86 Jankovich nagyon megtisztelve érezhette magát attól, hogy Kazinczy megosztotta vele terveit. Így ír *Bévezetésében*: „Örömmel érteni fogom, és igyekezetemet voltaképen hálálva érezni, ha Sallust

A „*Sallustius-corvina*”

Kazinczy 1819-ben veszi fel újra a kapcsolatot Jankovich Miklóssal. Ismét kérésrel fordul hozzá, még hozzá Sallustius okán. A híres – a főnti részletben is szereplő – Ibarra-féle spanyol fordításhoz szeretett volna hozzájutni.⁸⁷ Jankovich öt évvel később teljesíti Kazinczy kérését, ám ekkor nem csupán a kért kötetet juttatja el hozzá, hanem felajánlja saját Sallustius-kódexét is.⁸⁸

A szóban forgó 15. századi itáliai kézirat (Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 257.) recepció- és tudománytörténeti szempontból különösen értékes darab.⁸⁹ Mivel Mátyás címere található rajta, sokáig corvinának tartották. Így gondolta maga Jankovich Miklós és Kazinczy Ferenc is. Később, a 20. század eleji kutatás a címert utólagos hamisítványként határozta meg, és elvetette a kódex corvina-identitását.⁹⁰ (9. kép)

íránt közölt értekezésem e' felséges munkára [Kazinczy Sallustius-fordítására] bár tsekély tudósítasokat is nyujthat; mellyet világosságra léptetni olly igen óhajtok.” SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:XCVIII. A két férfiú viszonya azonban mégsem volt igazán baráti, még ha később közvetlenebbé is vált, s Szemere Pál néhány sora 1823-ból azt érzékelteti, hogy Jankovich volt a ragaszkodóbb fél: „Nem haragszik e Uram Bátyám, hogy Jankovics Miklós mellettem ülven, a' levelet nékie is mutattam? Ő tisztelője 's forró tisztelője Uram Bátyámnak, 's bár éreztetnék vele a' viszont szeretetet ...! Ollykor ollykor egy két sorocska! egyéb semmi!” Szemere Pál – Kazinczynak, 1823. május 4., KazLev 18:4192.

- 87 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1819. október 5., KazLev 23:5830. A kiadáshoz lásd 96. jegyzet.
- 88 Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1824. február 10.
- 89 Csaba CSAPODI, *The Corvinian Library: History and Stock* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 348, Nr. 581. A kódex első kiragasztott előzéklapján, a jobb felső sarokban ceruzával Jankovich Miklós bejegyzését találjuk: „Emtus [!] a 50 ff. per Nic. Jankowich”.
- 90 „Más jellegű hamisítvány [...] Sallustius, *De coniuratione Catilinae* cz. művének a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött egy példánya, melyet ismeretlen elárúsítója egykor mint Korvin-kódexet varrt Jankovich Miklós nyakába. Az érdekes hamisítványt a könyvtár állandó kiállításában 39. sz. a. közzsemlére kitétték. Leírása a kiállításról szóló hivatalos katalógus szerint a következő: «Hártya kézirat a XV. századból. Olasz ízlésű, csinosan írt és festett codex, a melyet a czimlapjára festett czimer nyomán a legújabb időkig a Korvinából valónak tartottak. Ámde a czimer festésének újabb jellege s az egykori tulajdonosok nevei kétségelelné teszik, hogy a kézirat a hamisított Korvin-codexek csoportjába tartozik.» Csontos 1881-ben kiadott latin Korvin-kodexek bibliografiai jegyzéke cz. dolgozatában még mint valódi Korvin-kéziratot tárgyalja ezt a kis nyolczadrétű, 79 levélből álló kötetet.” GULYÁS Pál, „Irodalmi hamisítványok”, *Magyar Könyvszemle* 17 (1909): 322–334, 333. Hoffmann is osztja azt a nézetet, hogy a címer későbbi festés, a díszítést pedig umbriaiként határozza meg; HOFFMANN, „A Nemzeti Múzeum...”, 17–18. Egyben méltatlankodik azon, hogy hiába cáfolták meg a kódex corvina-voltát, sokan mégis kitaranak a téves elképzelés mellett. Egyikük volt Bartoniek Emma, aki az OSZK 1940-es kódexkatalógusában változatlanul corvinaként tünteti föl a kötetet. Egyébként a Jankovich-féle másik Sallustius-kódexet, Cod. Lat. 258-at is sokáig corvinának tartották. Vö. uo., 18; CSAPODI, *The Corvinian Library*, 348–349, Nr. 582.

Különleges értéket kölcsönöz a kéziratnak, hogy Kazinczy felhasználta Sallustius-fordításához, s miként láttuk, ezt Jankovich ösztönzésére tette.⁹¹ A gyűjtő cserébe csupán annyit kért, hogy Kazinczy a fordításban tegyen majd említést Mátyás király e kódexéről:

a' magam Salustját is in M[anu] S[cripto] Membranaceo ex exemplari Corviniano hozzá kívántam adni. – Ezen Manuscriptum egyebet a' Jugurtha, és Catilina hadjainál magában nem foglal, és a mint látszik a' XIII. [!] században szép deák gömbölyű és nem Németh Gothicus betűkkel irattatott. [...] Azt még is Barátságodtól esedezvén, hogy Mátyás Salustját melly in Manuscripto Codice Membranaceo nálam vagyon, megemlitsed, mivel az én Bevezetésemben azt panaszlám, hogy Magyar országban Salustnak tsak egy kéziratára akadtam a' Bazini Predikátornál – azon számos példányokon kívül, mellyeket Sáboki öszve gyűjtvé, a' Bétsi Csász. és kir. Bibliothecának hagyott.⁹²

Kazinczy 1824. április 19-én kapta kézhez Jankovich Miklós küldeményét, benne a Sallustius-kódexet:

Tisztelt Barátom, Jóltevőm! Ez estve vevém kár nélkül Sallustiusodat spanyol és német fordításaival minden kár nélkül.⁹³

Kazinczy – eleget téve a gyűjtő kérésének – így ír Jankovich nagylelkű támogatásáról a Sallustius-fordítás bevezetőjében:

Nékem az a' szerencse juta, hogy midőn mind összegyűjtém a' mi czélomra tartozott, hazánknak örök hírű férjja Wadasi Jankowich Miklós, határtalan barátsága szerint, megengedé hogy gazdag Gyűjteményéből a' Mátyás' Bibliothecájának egy Códexe, mellyet ez a' gazdagságaival bölcsen élő barátom Velenczéből veve meg 's a' nagy Király' emlékére honunkba ismét visszahozott, Pestről fedelem alá költözhessen, hogy ott több holnapokig múlathasson. Együtt vevém ezzel, 's ugyan onnan, a' Dietrich von Pleningen'

91 A küldemény persze nagyon kényes volt, és tulajdonosa összesen 40 arany „reverzálist” szabott ki érte és a vele együtt küldendő spanyol fordításért, ha a könyveknek netán valami baja esnék.

92 Jankovich Miklós – Kazinczynek, 1824. február 10., KazLev 19:4299.

93 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1824. április 19., KazLev 23:5870. Az örömteli eseményről Toldy Ferenczhez írt levelében is említést tett: „Jankovics Miklós nekem megküldé a' Sallust Codex Membranaceusát, melly Hunyadi Mátyás Királyunké volt; az első lapon címere. Megküldé a' Spanyol Kir. Herczeg pompás fordítását is. Azt tegnap este vevém. Képezed hogy az nekem most minden időmet el fogja rabolni.” Kazinczy Ferenc – Toldy Ferencznek, 1824. április 20., KazLev 19:120. Vö. HORVÁTH, „Kazinczy Ferenc Sallustius...”, 8, 49. jegyzet.

német fordításának azon irhára tett példányát, melyet ez a 'Ritter und Doctor I. Maximiliánnak 1513. a' Wormsi Szent Országgyűlésen nyújt be; együtt a' Don Gábiel' fordítása, Madridben, Ibarránál, 1772. fólió nagyságú nyegydrétben.

Hogy a' Jankovich' Códexe valóban a' Budai Bibliothécáé vala, bizonyítja a' király' címere az arabeszekkel körülfutott első lap' aljában: a' szívpaizs' setétkék mezejében a Hunyadiak' hollója a' gyűrűvel; az első és utolsó mezőben a' négy magyar folyam, a' másodikban és harmadikban a' cseh oroszlán, két gyermek géniusz által tartva. Csonkaság nélkül adja a' két háborút, de az utolsó sor Jugurthánál a' Libríariusz' tollában maradt. Az írás csinos, az írha fejr és nemes, de a' Libríariusz gondatlan volt.⁹⁴

Az Ibarra-féle spanyol Sallustius

Az idézett részletben további művekről is szó esik, amelyeket Jankovich elküldött Kazinczynak: a Dietrich von Pleningen-féle német és az Ibarra-féle spanyol fordításról. A szóban forgó német fordítást tartalmazó kódex, az, amelyet Kazinczy is megkapott, ma Cod. Germ. 63-as jelzet alatt található a nemzeti könyvtárban.⁹⁵

Az Ibarra-féle spanyol kiadás mind Jankovichra, mind pedig Kazinczyra nagy hatást gyakorolt.⁹⁶ Mindketten régóta ismerték, Jankovich a Sallustius-kiadás előszavában részletesen bemutatja a kötetet, és azt is elárulja, hogy inspirálódott belőle, ami a saját Sallustiusának dekorációját, metszeteit, térképeit illeti. Sőt az első

94 C. C. *Sallustius' épen maradt minden munkái*, magyarra KAZINCZY Ferenc, Romai classicusok magyar fordításokban I (Budán, 1836), XXXIII–XXXIV. Az idézett részletből azt is megtudjuk, hogy Jankovich ehhez a kódexhez Velencében jutott hozzá, hasonlóan, mint a Curtius Rufus-kódexhez, amelyből a Decembrio-kiadás készült (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 161.).

95 Cod. Germ. 63. Vö. András VIZKELETY, *Beschreibendes Verzeichnis der Altdeutschen Handschriften in Ungarischen Bibliotheken*, Band 1, *Széchényi-Nationalbibliothek* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 146–147, Nr. 63. MIKÓ, *Jankovich Miklós...*, Kat. 222, 237 (Vizkelety András). Jankovich részletesen ír a kódexről Kazinczynak 1823-ban: KazLev 18:4278.

96 Gaius SALLUSTIUS CRISPUS, *La conjuracion de Catilina y la Guerra de Jugurta* (Madrid: Joachin Ibarra, 1772); Joachin Ibarra y Marín (1725–1785) a legkiválóbb spanyol nyomdász volt a maga idejében – miként Didot Franciaországban, Bodoni Itáliában és Baskerville Angliában. Ez a Sallustius-kiadás volt főműve. Leginkább Bodonihoz hasonlítható, aki jelentős hatást gyakorolt rá. Helyzetük is hasonló volt, hiszen mindketten udvari nyomdászként működtek: Ibarra III. Károly udvarában, Bodoni pedig Károly unokaöccsének pármái udvarában. A nagy olasz nyomdász Ibarra Sallustiusát bámulatosnak nevezte. A kiadás királyi házi vállalkozás volt. A fordítást a király második fia, Don Gabriel Antonio Francesco de Borbón (1752–1788) infáns készítette, a nyomdász az udvari nyomdász volt, a jegyzeteket és a föníciai nyelvről szóló értekezést a királyi gyermekek nevelője, Pérez Bayer írta. A kiadást nagyon finom rézmetszetek díszítik. Vö. „A royal edition of two histories by Sallust”, *Rare Book Room*, hozzáférés: 2023.02.08, <http://www.rarebookroom.org/pdfDescriptions/salcon.pdf>.

10. kép. A híres Ibarra-féle Sallustius-kiadás
Gaius Sallustius Crispus, La conjuración de Catilina y la Guerra de Jugurta,
Madrid, Joachin Ibarra, 1772

kötet elejére egyenesen az Ibarra-kiadásban található Sallustius-metszetet másoltatja le.⁹⁷ Ugyanebben az előszóban Jankovich már azt is tudja, láttuk, hogy Kazinczy a maga kiadását Ibarra alapján kívánja elrendezni.⁹⁸ Jankovich forrása itt Kazinczy már említett, 1812. április 19-én hozzá írt levele, amelyben a széphalmi költő részletes ismertetést ad arról, miként képzel el a maga fordításának felépítését. A levélből az is kiderül, hogy Kazinczy is szeretne volna lemásolni az Ibarra-kiadás metszeteit.⁹⁹ (10–11. kép)

97 SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:LXXXII–LXXXV. Jankovich itt részletesen bemutatja a kötetet.

98 Uo., 2:XCVIII.

99 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1812. április 19., KazLev 23:5776. Amennyiben a gyönyörű Ibarra-kiadás lebegett a szeme előtt, a megvalósult posztumusz kötet nagyon szerény lett, s metszeteiket, illusztrációt egyáltalán nem tartalmaz.

11. kép. Cajus Sallustius Crispus Szent-Györgyi Gellérd magyarázásával I–II. Előrebotsátotta bévezetését a' classicusok ismeretébe Jankowich Miklós, Budán, Nyomat. a' Magyar Kir. Universitás' betűvel, 1811–1812

Kazinczy 1819-ben kérte először a könyvet Jankovichtól,¹⁰⁰ aki nem küldte meg neki, tudniillik 1823. szeptember 17-én a költő „esedezve” újra ír az ügyben.¹⁰¹ Ebből a levélből az is kiderül, hogy honnan ismerhette Kazinczy ezt a kiadást. Megemlíti ugyanis, hogy „[h]a Maros-Vásárhely közelebb volna hozzám, s még élne az Erdély' Verulámja, onnan venném ki a Don Gabriel' spanyol fordítását, hogy azt is segédemre fordítsam”.¹⁰² Kazinczy itt Teleki Sámuelre és a Teleki Tékára gondolt, ahol 1816-ban járt. Az *Erdélyi Levelek*ben meg is említi Ibarra művét a következőképpen:

100 Kazinczy – Jankovich Miklóshoz, 1819. október 5., KazLev 23:5830.

101 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1823. szeptember 17., KazLev 23:5861.

102 Uo. Teleki Sámuel 1822-ben halt meg.

Bibliothecát két három óra alatt végig tekinteni nem lehet, mi pedig a' Gróf Gyulainé' rettegései miatt Vásárhelytt soká nem múlathatánk; 'így meg kelle elégednem azon szerencsémrel, hogy a' Görög és Római Classicusok' legelső és az újabb időkben királyi 's pompájú Kiadásaiikat, a' millyen a' Pármai, sietve láthatám. Ezekhez képest a' Spanyol Infans Don Gabriel Sallustja nem szép Kiadás.¹⁰³

Jankovich késlekedésének oka az lehetett, hogy nem volt a tulajdonában példány az Ibarra-kötetből.¹⁰⁴ Ezért írja Kazinczy 1824. január 21-én:

Az volna egyik legnagyobb óhajtam, hogy a' Don Gabriel spanyol fordítását kaphassam meg, ha csak nyolczad napra is, hogy a' nehezebb helyeket össze vethessem, 's láthassam, hogy a' herczeg azokat miként adá. És ha tudsz egytet valahol, indulatosan kérlek, nyerd meg birtokosától, hogy azt nekem kölcsönözze.¹⁰⁵

Végül Nitray Mátyás, helytartótanácsi tanácsos – aki maga is szép könyvtárral büszkélkedhetett – Kazinczy segítségére sietett, és rendelkezésére bocsátotta saját példányát,¹⁰⁶ amelyet Kazinczy 1825-ben Jankovichon keresztül sértetlenül visszaküldött.¹⁰⁷

103 KAZINCZY Ferenc, „Kazinczynak Erdélyi Levelei: Tizenkettedik levél”, in KAZINCZY Ferenc, *Összes művei: Elektronikus kritikai kiadás*, szerk. DEBRECZENI Attila (Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016–2023), 109–110, hozzáférés: 2023.03.26., doi:10.5484/Kazinczy_Ferenc_muvei, https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/impreszum.php. A Kazinczy által látott példányt ma is a Teleki Téka őrzi.

104 Ez azért különös, mert a Szent-Györgyi-féle Sallustius-fordítás előszavában Jankovich egyértelműen úgy nyilatkozik, hogy megvolt neki a kiadás. Vö. SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:LXXVIII.

105 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1824. január 21., *KazLev* 23:5864.

106 BERLÁSZ, *Az Országos Széchényi Könyvtár...*, 62. Az OSZK-ban található példány (jelzete: 502.078) Farkas Lajos gyűjteményéből származik. Farkas Lajos bejegyzése szerint a kötet 1836-ban került a birtokába. További kutatás tárgy lehet, hogy vajon ez azonos-e azzal a példánnyal, amely korábban Nitray Mátyásé volt, és amelyet Kazinczy is használt. Farkas Lajos könyvtárához legújabbán lásd: FARKAS Gábor Farkas, „A bibliofil Farkas Lajos”, *Magyar Könyvszemle* 137 (2021): 381–403. Vitkovics Mihály is fontos szerepet játszott az ügylet lebonyolításában. Vö.: „A' feljegyzett Szallusztok közül egytet sem lehetni az itteni – [pesti] – Könyvár[us]oknál. A' Nyitray Úr Szallustya Jankovics Úrnál van már. Reversalist kér fellöle olyast, hogy ha el találna veszni, 25 aranyat tartozzam fizetni. Illy drága átküldést, jelentém, csak akkor vállalok magamra, ha igen biztos alkalmat lelek Újhelyre. A' Membranaceust – [a »corvinát«] – is csak akkor kérem el, mikor a' másikat.” Vitkovics Mihály – Kazinczynak, 1824. március 13., *KazLev* 19:4321.

107 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1825. május 15., *KazLev* 23:5880. Jankovich 1825. május 22-én már válaszol is Kazinczynak, kézhez kapva az Ibarra-kiadást: „Felvidul a' bágyatt Nyitrai ha költsönzött kintsét, levelidnek közlésével holnapi napon magam vissza adandom, részt veszen jó szándékunkban, 's érezni fogja mennyire ő is eszközlötte Sallustnak diszessebb Magyar voltát, ve-

Az olyannyira keresett Don Gabriel-fordítást feltehetően tényleg felhasználta, ám semmilyen tekintetben nem volt elégedett vele. Véleményét jól tükrözi ez az egyetlen mondata: „Így kell e elvizezni azt az Író-t a’ kinek a brevilointia az egygyik dísze?”¹⁰⁸

A többi kódex

Jankovich 1824 tavaszán, amikor a corvinának tartott kódex, a Pleningen-féle fordítás és az Ibarra-kiadás kölcsönzését készítették elő, megírta Kazinczynak, hogy éppen egy lipcsei klasszika-filológus professzor, Friedrich August Wilhelm Spohn (1792–1824)¹⁰⁹ kódexeire alkuszik, s közöttük két Sallustius is van:

Hanem ugyan ismét mint ujságot jelenthetem, mostan folyamatban lévő alkudozásomat Frid. Aug. Spohn, Lipsiai Görög és Deák Litteratura Professora Codexei iránt, mellyek között találtattak, a 2dik szám alatt, Salust Catilinája, cum gloss. et Scholiis. In Membrant Folia 39. in 8° – és a’ 8. szám alatt más példány Salust Catilinájából cum gloss. et Scholiis in Charta. sec. XV. folia 28. – mellyeket úgy vélem két holnapok alatt kezemhez vehetek, ha az eladók ajánlásimat elfogadják, – de ezekre nem várakozván, a’ mellyek kezemnél vannak, azonnal a’ biztos alkalmatosságal elküldöm.¹¹⁰

lem együtt kivánni mennél előbb léendő közre bocsájtását.” Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1825. május 22., KazLev 19:4486.

108 Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1824. április 28., KazLev 19:4348. Ebben a levélben Kazinczy szépen ír Jankovichról: „Jankovics Miklós azt a’ megbecsülhetetlen barátságot mutatta erántam, hogy nekem megküldé a’ Mátyás Bibliothecája Sallustját. A Codex membranaceus, és hogy a’ Mátyásé volt, mutatja czimere az első lap’ alján. Megküldé a Don Gabriel spanyol fordítását is, királyi pompával nyomtatva (a’ könyv ára négyszáz forint pengő pénzben).”

109 ADB, Bd. 35, 237–238.

110 Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1823, KazLev 18:4278. A keltezés és hely nélküli levelet a kiadás 1823-asként adja meg, ám mivel ez a levél egyértelműen válasz Kazinczy 1824. március 13-ai levelére (amelyben Kazinczy azt hiszi, hogy a két kódex egyike, amelyet kapni fog, Nitray úré, Jankovich pedig a válaszban tisztázza, hogy nem így van, ez félreértés, vö. Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1824. március 13., KazLev 23:5866.), Jankovich levelének 1824 tavaszán kellett születnie. – Jankovich tehát már 1824-ben alkuszik Spohn kódexeire, azonban az aukciós jegyzék címe szerint az aukcióra csupán 1825. május 16-án került sor. Vö. *Verzeichniß der Bücher-Sammlung des verstorbenen Spohn, welche nebst einem Anhang von Büchern aus allen Wissenschaften, den 16. May 1825 im rothen Collegio zu Leipzig versteigert werden soll* (Leipzig, 1825). A kódexeket valószínűleg már korábban értékeltették. Jankovich mindenesetre nagyon gyorsan lépett, hiszen a fiatal lipcsei filológus 1824. január 17-én halt meg. Vö. „Spohn, Friedrich August Wilhelm”, in *Historische Vorlesungsverzeichnisse der Universität Leipzig* (Universitätsbibliothek Leipzig, 2008–2020), hozzáférés: 2023.02.08, <https://>

A két kódex egyikét Jankovichnak biztosan sikerült megszereznie. Egy évvel később, 1825. május 22-én ugyanis így ír, újra Kazinczynak:

Én az olta ismét két Sallustot régi kéz iratokban szerzettem. Az egyik Codex Membran. in 8° max. Sec. XIII. tsupán Catilina hadát foglallya magában. Magyarinak kell lenni a' Codexnek, mivel a' Czimerben dupla kereszt vagon. – A másik tsak papiroson iratott 1470 esztendő tájban, in folio, hasonlóképpen egyedül Catilina pártütését adja elő, de glossalva vagon, azonban olly durva írással, mellynek olvasását tsak büntetésül el vállalni lehet.¹¹¹

A két kódex egyike tehát biztosan a Spohn-gyűjteményből származik, mivel ezt Jankovich a levél végén lábjegyzetben is közli. Ám a másíkról most nem mondja ugyanezt, jóllehet a kódexnek ugyanazok a jellemzői, mint az előző esetben, a Spohn-lista második tételénél.

Ma a két kézirat az Országos Széchényi Könyvtárban található. A Cod. Lat. 256. biztosan Friedrich August Spohné volt – ez a Spohn-jegyzék 8. tétele –, megtalálható benne az egykori tulajdonos bejegyzése arról, hogy mikor vásárolta azt.¹¹² A Cod. Lat. 258. eredete azonban bizonytalan, pedig tulajdonságaiban – folioszám, tartalom, méret – megegyezik a Spohn-lista második tételével és a második levélben leírt kisebb kódexszel is.¹¹³

Egyelőre egyáltalán nincsenek adataink arról, hogy Jankovich többi Sallustius-kézirata (Cod. Lat. 255., Quart. Lat. 136. és Quart. Lat. 79.) miként és mikor került a gyűjtő tulajdonába. Arra kell gondolnunk, hogy csak Kazinczy Ferenc halála után történhetett, mert különben Jankovich mindenképpen megosztotta volna őket Sallustius széphalmi fordítójával.

histvv.uni-leipzig.de/dozenten/spohn_faw.html. Berlász Jenő valószínűleg tévesen teszi a Spohn-féle aukciót 1819–1820-ra, vö. BERLÁSZ, „Jankovich Miklós pályaképe...”, 46.

111 Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1825. május 22., KazLev 19:4486.

112 „Emi Lipsiae ex auctione Zahn [...] 1819. Fridericus Augustus Guillelmus Spohn.” (f. 1°). Vö. BARTONIEK, *Codices*, 226, Nr. 255. Lásd még: Balázs NEMES, „Die mittelalterlichen Handschriften des Miklós Jankovich im Spiegel zeitgenössischer Kataloge”, *Magyar Könyvszemle* 118 (2002): 387–410, 403. Ugyanitt feltüntetve, hogy mely, ma az OSZK-ban található Jankovich-kódexek származnak még Spohn gyűjteményéből.

113 A „dupla kereszt” a címerben azonban azóta teljesen elhalványodott.

Magyar Sallustius-fordítások

A levelezésből egyértelmű, hogy Jankovich Miklós egyikévé vált azoknak, akik Kazinczyt a Sallustius-fordítás újabb és újabb változatainak megalkotása során elkísérték. Kapcsolatuknak Sallustius volt az alfája és ómegája, bár természetesen leveleikben sok más, mindkettejüket érdeklő tárgyról is szó esik. 1824 folyamán Kazinczy megküldte Jankovichnak a fordításhoz írt *Előbeszédet*,¹¹⁴ s 1825-ben még részleteket is mutatott a szövegből neki, ami különös kegy volt, hiszen a Döbrentei Gáborral való konfliktust követően ezzel igen óvatosan bánt.¹¹⁵ 1825-ben Kazinczy el volt szánva a kiadásra,¹¹⁶ s egyik levelében részletesen ír Jankovichnak a nyomtatással kapcsolatos terveiről, és segítséget is kéri.¹¹⁷ A gyűjtő minden formában próbálta támogatni Kazinczy munkáját. Nem várt a kérésre, hanem amiről úgy vélte, hogy jó szolgálatot tehet, megküldte neki. Így például Charles de Brosses híres művének¹¹⁸ német változatát¹¹⁹ vagy metszeteket, térképeket, amelyekről úgy gondolta, hogy fordítását majd díszíthetik. Többször is invitálja Kazinczyt magához Pestre, és felajánl neki tetszése szerinti időtartamra két szobát és kocsiszínt. A látogatást hosszan tervezték, ebből az alkalomból

114 Ebbéli szándékáról: Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1824. március 13., KazLev 23:5866.

115 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1825. május 27., KazLev 23:5881. Miskolczy Ambrus szerint a Döbrenteyvel való konfliktus 1815-ben kezdett kialakulni; MISKOLCZY, „Kazinczy Ferenc...”, 758. Horváth Balázs azonban felveti, hogy az egész talán tíz évvel későbbi keletű, mondván, hogy Kazinczy 1824 előtt egyáltalán nem említi a vitát. Vö. HORVÁTH, „Kazinczy Ferenc Sallustius...”, 7. Jankovichnak mindenesetre Dessewffy Józsefet megelőzően (1826) mutatja meg a fordítást.

116 Ennek egyik okát Guzmics Izidornak árulta el: „Édes barátom, 1825b. én ötvenedik esztendejét fogom tölteni Literatúrai pályámnak. Szeretném akkorára kiadni Sallustomat, Cicerómat, Erdélyi Levelimet.” Kazinczy – Guzmics Izidornak, 1824. április 28., KazLev 19:4348.

117 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1825. május 27., KazLev 19:4489.

118 Charles DE BROSSES, *Histoire de la République romaine, dans le cours du VIIe siècle, par Salluste, en partie traduite du latin sur l'original, en partie rétablie & composée sur les fragments qui sont restés de ses livres perdus, remis en ordre dans leur place véritable ou le plus vraisemblable*, 3 vol. (Dijon: Frantin, 1777). Jankovich hosszabban méltatja a kötetet: SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:LXXXVII–LXXXVIII. Ugyanitt azt írja, hogy az eredeti munka Magyarországon csupán Teleki Sámuel könyvtárában található meg, uo., LXXVII.

119 Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1824. június 12., KazLev 19:4360.

született Kazinczy Jankovich Miklóshoz szóló *Epistolája*,¹²⁰ ám különféle okokból mégsem került rá sor.¹²¹

Érdeklődésük egyik további fontos közös pontja a korábbi magyar nyelvű Sallustius-fordítások kérdése. Erről Jankovich már az 1811/12-es Sallustius-bevezetésben értekezett, és Kazinczy is kitért rá saját fordításának előszavában.¹²²

Érdekes módon mindkét régebbi fordító, mind Baranyai Decsi János, mind pedig Dugonics András szövegét sikerült kettejüknek megszereznie: előbbit Kazinczy, utóbbit Jankovich kezébe sodorta a szerencse.

Baranyai Decsi János Sallustius-fordítását (1596)¹²³ – az elsőt a klasszikus szerzők hazai fordításainak sorában – a tulajdonos, Szentmiklóssy Alajos Kazinczynak ajándékozta azzal a feltétellel, hogy annak halála után a kötet visszaáll rá.¹²⁴ Jankovich szívesen látta volna a példányt, s következőképpen ír erről 1824. április 5-én, további adatokkal szolgálva a magyar Sallustius recepciójához:

120 Erről 1827-ben ezt írja Toldy Ferencnek: „Olvasd Előbeszédét [ti. a Sallustius-fordításét], melybe anynyira szerelmes vagyok, mint Jankowichhoz írt Epistolámba.” Kazinczy – Toldy Ferencnek, 1827. december 28., KazLev 20:4883. Kazinczy az Epistolát 1827. november 23-án küldi Jankovichnak (KazLev 23:5889), Jankovich pedig december 6-án kapja meg, „Lakhelyül, a' mint már megírtam Kézirataim – a' legbetesebb kintseim – szekrényét rendelttem, hogy a' Magyar Litteratura Veteranussat, Tudós Őseink Árnýéka környül vévén, kényyére légyen az, mikor ezekkel, mikor az Élőkkel változtatva társalkodjon.” Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1827. december 15., KazLev 20:4871.

121 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, KazLev 23:5893 (1827. december 28.); 5896 (1828. január 29.); 5897 (1828. február 17).

122 „Nálunk Szebenben jelent meg elsőben 1596. kisded nyolczadrétben, Baronyai Decsi János által fordítva. A könyvnek el vala veszve minden nyomtatványa, és hogy azt valaha bíránk, senki sem említette. A' titkot egy példátlan csapás fedezte fel. Az Eger' patakja 1813. a' soha nem látott esőzéseken és vízfakadásokban kicsapott medréből, 's a' külváros' vályog házai összeroskadoztak. A' kárvallottak kénytelenek valának kikapkodott holmijeket pénzzé tenni. Egy illyet, néhány darab könyveivel, a' nem minidég vak szerencse az akkor ott törvényeket hallgató Primóczy Szent-Miklóssy Aloyzhoz vezeté, 's ezek közt vala Szallusznak magyar fordítása is. Ez tudta hogy én Szallusztot fordítom, 's a' könyvet nekem küldötte. Burián Pál Budai Antiquáriusunk azolta két nyomtatványát kereste ki Erdélyben, 's az, a' mellyet tőle Jankowich bír, egész és ép, nem mint az enyém és a' mellyet Buriántól az 1828ban elholt Kulcsár István kapott. Szallusztot a' francziáknál harminczan fordították a' németeknél húszan. Dugonics, Szent-Györgyi Gellérd, és én, egy időben főgánk fordításához, egyikünk másikának igyekezete felől nem tudva, Dugonics egyedül Catilínát hagyá, még csak kéziratban, melly most Jankowichnál találtatik; Szent-Györgyi a' magáét kiadá Budán 1811. II. köt 8., ez szóról szóra, amaz képzelhetetlen szabadsággal, melly szinte a' gázolásig megyen. Én Szallusztot nálunk negyedik adom.” KAZINCZY, C. C. *Sallustius'...*, XXXIV–XXXV.

123 Hasonmás kiadása: BARANYAI DECSI János, *Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája*, Szeben, 1596, tan. KURCZ Ágnes, a facsimile szövegét gond. VARJAS Béla (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979).

124 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1824. március 13., KazLev 23:5869. Kazinczy ebben a levélben írja le, hogy hogyan került elő a Baranyai Decsi-kötet. A történet bekerült a Kazinczy-féle Sallustius-

Baranyai Decsi János Salustját, ha Szent Miklósi Aloys kezében vissza jövend, nagy kívánsággal fogom olvasni, mert a' XVI. századból tsekély classicus Fordításaink vagynak, és talán ő volt az első, a' ki egész Munkáját egy Classicus szerzőnek magyarba öltöztette. Ha gyűjteményemben meg nem szerezhetem is, a mint hogy non possumus Omnia, részemről is fogom Barátomat Szent Miklósit unszolni, hogy azt ne úgy mint tulajdon, hanem mint nemzeti kintsét tekintse. És valóban magam is reá akadtam nyilván lévő nyomdokára annak, hogy Hazánkfiaink 1570 tájban Salustot olvasták, és kedvelték – mert Werántz által hagyott irásokban találhatik Gyulainak Zsibrik Váradi kapitányhoz irtt magyar levele, vagy is inkább Tanáts, mi módon kormányozza az alatt valóit és ebben egész darabokat elő ad Salustból magyarra fordítva; mellyről én Bévezetésemnek azon §. hogy Salust Munkái nemzetünk által is kedveltek, nem emlékeztem, ezen levelemre figyelmem még akkoron ki nem terjedvén.¹²⁵

Kazinczynak csupán négy év múltán sikerült Jankovich rendelkezésére bocsátania az értékes kiadványt Szentmiklóssy Alajos beleegyezésével, s 1828 februárjában egy pesti útja során¹²⁶ maga vitte el neki, vagy juttatta el hozzá. Már Pestről írja a gyűjtőnek: „Szallusztot, a' Decsiét, holnap veszed.”¹²⁷

Alig néhány hónappal a Baranyai Decsi-kötet Pestre juttatása előtt, 1827 őszén Jankovich arról értesíti Kazinczyt, hogy véletlenül birtokába került Dugonics András Sallustius-fordításának eredeti kézírata. Megígéri, hogy hamarosan el is küldi Kazinczynak.¹²⁸ A költő egyébként Dugonics stílusát nem tartotta Sallustiusához illőnek. 1810-ben így ír:

fordítás előszavába is. Miként az előszóból kiderül, később további példányok bukkantak fel, és Jankovich is hozzájutott egyhez, ma az MTA KIK őrzi. (Lásd 122. jegyzet.)

125 Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1824. április 5., KazLev 19:4338. A levélből kiviláglik az is, hogy Jankovich fokozatosan ismerte meg, tárta föl és értékelte ki tudományos szempontból saját gyűjteményét. Baranyai Decsi János Sallustius-fordításáról a Szent-Györgyi-féle fordítás megjelenése idején még biztosan nem tudott. Vö. SZENT-GYÖRGYI és JANKOVICH, *Sallustius...*, 2:XCXV.

126 Ez volt az a pesti út, amikor a tervek szerint Kazinczy Jankovichnál szállt volna meg, de betegsége miatt mégsem így történt.

127 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1828. február 17., KazLev 23:5897. Minderről Kazinczy Toldy Ferencet is tájékoztatta, vö.: 1827. december 28., KazLev 20:4883.

128 Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1827. szeptember 21., KazLev 20:4839. Ebben a levélben értesíti Jankovich Kazinczyt arról, hogy éppen a *Nemzeti Dalok Gyűjteményének* kiadásával foglalkoznak, s részletezi, hogy milyen felépítést tervez a kiadásnak. A *Nemzeti Dalok Gyűjteményéhez* lásd legutóbb: Csörsz Rumen István, „Jankovich Miklós és a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye*”, *Irodalomismeret* (2019): 63–78. – Miként arra Csörsz Rumen István rámutat, Jankovichnak sikerült megszereznie Dugonics András fiatalkori versesfüzetét is (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Quart. Hung. 235.), s feltételezi, hogy a Dugonics-Analektaként (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár,

Tiszt. Szent Györgyi Urat, kérem a' Mélt. Urat alázatosan, méltóztassék nevemben barátságosan tisztelni. Hogy Sallustja nyomtattatik, azon szívesen örvendek. Bár a' Dugonicsé is fogna; noha én megvallom, hogy e' felől nem várok felette sokat, mert a' Dugonics' tulajdon stilusa olly ellenkező a' Sallust' individualitásával, hogy csuda volna, ha a fordítás jól sülne el. Egyedül abban hasonlít Sallusthoz Dugonics, hogy ő is archaizál, 's hogy a' hazaiszeretetet és az erkölcsöt nagy austeritással tanítja. Igy az én fordításom annál szerencsésebb lehet; mert én nem tartom véteknek, sőt kötelességnek tartom a' Classicus munkák' fordításában mind azoknak dolgozásait szem előtt tartani, a' kik épen azt az Irót fordították.¹²⁹

Tizenhét évvel később sem változtatta meg véleményét:

Örvendek hogy a' Dugonics által fordított Catilinát megláthatom. Maradjon áldásban köztünk emléke, mert szerette a' mit kell szeretni, 's tüzét átszikkasztá sok kebelbe, irásával, tanításaival, példájával. De a' mennyire az ő tollát ismerem, alig hihetem, hogy Szalluszt általa kívánt volna fordítani; a' tömött rómaid nem látom mint fordíthatná az ömlő 's áradozó magyar.¹³⁰

Dugonics András fordítása végül soha nem látott napvilágot. A szóban forgó kézirat ma a nemzeti könyvtárban található *Quart. Hung. 44-es* jelzet alatt.

Inspiráció – szövegkiadás

A levelezésből kibontakozó, viszonylag élénk eszmecsere Sallustius kapcsán az 1820-as években, ha Kazinczyra talán kevésbé is, Jankovichra mindenképpen inspiráló hatással lehetett. Az 1811–1812-es fordítás-kiadásban láttuk, hogy Sallustius számára is fontos téma volt, ám az tény, hogy közel került Kazinczy műhelyéhez, s végigkísérhette az ő fordításának geneziséét, segíthette a gyűjtőt abban, hogy továbbra is intenzíven fókuszáljon az antik szerzőre. Talán ennek az újult figyelemnek köszönhetőek az 1820-as évek közepén a Sallustius-vásárlások.

S Kazinczy talán nemcsak e tekintetben volt hatással Jankovichra, hanem önkéntelenül is sugallhatta neki a szövegkiadás ötletét. Ugyanis, miután 1824-ben

Fol. Hung. 10.) ismert gyűjtemény Jankovich Miklós fiataalkori kézírása, a piarista tanár kézírataiból készített másolat (73.).

129 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1810. február 11., *KazLev* 23:5761.

130 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1827. október 26., *KazLev* 23:5888.

Jankovich felajánlotta neki a corvinának tartott Sallustius-kódexet, Kazinczyban azonnal megfogalmazódott egy latin szövegkiadás elkészítésének gondolata:

Esedezem tehát előtted, nemes lelkű férjfiu, hogy Codexedet is add mellé. Nem lehetetlen, hogy én Sallustot latinul is kiadom, mint az olasz Nardini. De ha ezt nem tehetném is, melyly kedves lesz nekem kevélykedni a' világ előtt hogy hazánk is birja Sallustnak két Codexét nálad és mélt. Nyitray urnál. A' variánsokat legalább kiszedem, és a' magyar fordítás mellé adom. Légy tehát rajta, hogy megkaphassam a mélt. Nyitray urét is.¹³¹

A kódexeket Kazinczy valóban tüzetesen áttanulmányozta, a latin kézirat szövegét alaposan összevetette Kunhardt kiadásával, mintegy előkészítette saját tervezett kiadását.¹³²

A Sallustius-szál végigkövetését Jankovich és Kazinczy kezén nem utolsósorban azért tartottuk fontosnak, mert nem tartjuk kizártnak, hogy Kazinczynek a szövegkiadásra vonatkozó terve adta az ötletet Jankovich Miklósnak arra, hogy elkészítse saját Decembrio-kiadását. Miként láttuk, a *Disputáció* 1825-ben jelent meg, előkészítése tehát éppen azokban a hónapokban zajlott, amikor Kazinczy a Sallustius-kódexszel dolgozott. Az sem kizárt, hogy a két kódex – a Sallustius (Cod. Lat. 257.) és a Curtius Rufus (Cod. Lat. 161.) – együtt került Jankovich birtokába, mert mindkettőről kiderült, hogy Velencéből érkezett.¹³³ S ha az egyikből kiadás készül, készüljön a másikkól is, legalábbis annak egyik szövegéből. (Egy Curtius Rufus-kiadás lehetetlen vállalkozás lett volna Jankovichnak.) A Kazinczyval való kapcsolat és Kazinczy tevékenységének inspirációja nélkül erre talán nem került volna sor, hiszen Jankovichban az 1811–1812-es Sallustiusfordítás esetében sem merült fel, hogy magával a szöveggel is foglalkozzék, hanem elsősorban bibliográfiai ismereteit hasznosította. Egy valódi szövegkiadás elkészítése némiképp társtalan egyéb művei között, s talán a fönti magyarázat húzódik a háttérben.

Úgy tűnik, a classicus filológus Jankovich Miklós a humanizmus gyermeke volt. Miként láttuk, a Decembrio-kiadás előszavában tudatosan is a humanisták pozíciójába helyezkedett, osztozva velük legfőbb tevékenységükben, az arra méltó szövegek megmentésében, napfényre hozásában. Szóhasználata ezt pontosan kijelölte.

131 Kazinczy – Jankovich Miklósnak, 1824. március 13., KazLev 23:5866. Kazinczy egyébként félreértette a kódexek tulajdonviszonyait: valójában mindkét kódex, a corvinának tartott és a Pleningenféle német fordítást tartalmazó is Jankoviché volt. Lásd 95. jegyzet.

132 HORVÁTH, „Kazinczy Ferenc Sallustius...”, 13–14. A kódexszel kapcsolatos feljegyzések Kazinczytól: MTA KIK Kt., RUI. 4° 48. Vö. HORVÁTH, „Kazinczy Ferenc Sallustius...”, 10, 65. jegyzet.

133 Angeli DECEMBRIS, *de condicionibus pacis...*, XVI. Igaz, Cod. Lat. 161. Bécsen keresztül.

Műveltségének, gyűjtői preferenciáinak bázisát, szilárd alapját a klasszikus irodalom képezte.¹³⁴ Szisztematikusan gyűjtötte az antik auktorok kiadásait, a rájuk vonatkozó irodalmat, s lehetőség szerint a műveiket megőrző kódexeket is.¹³⁵ Minden bizonnyal ez az értő gyűjtőtevékenység is hozzájárult ahhoz, hogy figyelemre méltó tudásra tett szert a klasszika filológia terén: nemcsak a szerzőket, hanem a tudomány módszereit és eredményeit is megismerte. Ennek elsőrangú bizonyítéka a Szent-Györgyi-féle Sallustius-fordítás előszava. S pályafutásában elérkezett egy pont – sejtésünk szerint a Kazinczyval való eszmecsere, Kazinczy példája hatására –, amikor a Decembrio-szövegkiadás révén ő maga is e stúdium aktív művelőjeként kívánt megmutatkozni. E kiadás egyik erénye a kódexleírás, amelyben megcsillan Jankovich valódi erőssége, a kéziratok és katalógusaik világának tökéletes ismerete. A Cziráky Antalnak szóló előszó főszereplői pedig – láttuk – saját kódexei, nyomtatványai voltak. A hangsúlyokból tehát arra következtethetünk, hogy bibliográfiai jártassága volt a döntő ezen a téren, a szövegkiadás terén is. Egyben azt is meg kell állapítanunk, hogy a szövegkiadások iránt saját maga által felállított, összetett követelményrendszernek ő maga nem tudott megfelelni.

Kétségtelen, hogy a klasszikus irodalom esetében tudósként volt gyűjtő, s sajátos érdeklődése, a tudományos eszmecserek árnyalták gyűjtői tevékenységét is: a homogén szisztematikusságban tematikus csoportok alakultak ki ennek köszönhetően, melyeknek két sűrűsödési pontját kívántuk bemutatni, a Curtius Rufus- és a Sallustius-kéziratokat a velük összefonódott filológusi tervekkel és eredményekkel.¹³⁶

134 Hogy a klasszikus irodalom állandó vonatkoztatási tényező volt számára, mutatja egy jellemző mozzanat: amikor Kazinczy megküldte Jankovichnak a *Tövisék és Virágokat*, a gyűjtő válaszlevelében azonnal felvetette neki, hogy fordítsa mielőbb magyarra Persiust és Juvenalist – nyilván a hangnem hasonlósága okán. Jankovich Miklós – Kazinczynak, 1811, KazLev 8:1902.

135 BERLÁSZ, „Jankovich Miklós pályaképe...”. Kazinczy maga is tudósította Jankovichot megvételre érdemes, klasszikus szerzőket tartalmazó kötetekről, ha ilyesmiről tudomása volt. 1810. május 29-ei levelében Terentiust és Horatiust ajánlott neki, amelyek a sárospataki professzor, Kézy Mózes tulajdonában voltak (KazLev 23:5763).

136 A tanulmány megállapításait tovább árnyalhatja Jankovich Miklós filológusi teljesítményének komparatív elemzése. Kiadása megvizsgálható a humanista és klasszikus szerzők egykorú kiadásainak mezőnyében, kontextusában, illetve a saját gyűjteményében fellelhető, adott esetben saját maga által készített kéziratmásolatok, jegyzetek közzegében.